

DERS ADI Sosyolojiye Giriş

ÜNİTE ADI Bilim Olarak Sosyoloji

ÜNİTE NO 1

YAZAR Doç.Dr. YALÇIN KAHYA

1. Sosyoloji Nedir? Sosyolojiyi Tanımlamak

Sosyoloji bir yandan içinde yaşadığımız dünyayı tarihsel bağlamda ele alırken diğer taraftan bireylerin gerçekleştirdiği eylemlerin nedenlerini ve gelişimlerini incelemektedir. Sosyoloji hem dünü hem bugünü hem de geleceği anlamak adına analizler yapmaktadır.

2. Toplum Nedir? Toplumun Oluşturduğu Unsurlar

Sosyolojide genelde toplum ile ilgili farklı tanımlar yapılmakla birlikte en geniş anlamda toplum insanların bir arada yaşaması şeklinde tanımlanmaktadır. Sosyolojinin temel kavramı olan toplum, aynı zamanda insanların sosyo-kültürel anlamda birbirleri ile kurdukları ilişkilerden oluşmaktadır. Toplum, belli sınırlar içerisinde insanların normlar, kurallar ve değerler etrafında bir arada yaşadıkları tarihsel bir süreçtir. Bu sistemin sürekliliğini sürdürmede onu oluşturan unsurların varlığı söz konusudur. Bunlar arasında başta aile kurumu olmak üzere din, siyaset, ekonomi ve eğitim kurumları yer almaktadır.

3. Sosyolojik Bakış ve Sosyoloğun Görevi

Bütün araştırmaların bir araştırma sorunundan başladığı göz önünde bulundurulduğunda sosyolojik bakış görünenin arkasında görünmeyeni, fark edilmesi güç olanları fark etmeyi sağlar. Sosyolog bilimsel kurallar çerçevesinde aynı olgulara farklı bakabilen kişidir. Sosyoloji araştırdığı konuları diğer sosyal bilimcilerden daha farklı değerlendirmektedir. Sosyologlar sormuş oldukları sorularla araştırdıkları olguyu açıklamaya yönelik girişimlerde bulunurlar. Sosyologların sorgulama çizelgesinde yer alan soru türleri arasında karşılaştırma, geliştirme ve kuramsal sorular yer almaktadır. Sosyoloji ekonomi, tarih, coğrafya, siyaset bilimi ve psikoloji gibi sosyal bilimlerle bağlantılıdır. Sosyoloji, araştırma süreci içinde diğer sosyal bilimlerden elde edilen bulgulardan faydalanmaktadır.

4. Sosyolojinin Doğuşuna Etkisi Olan Gelişmeler

17. ve 18. yüzyılda Avrupa genelinde yaşanan değişim ve karmaşalar 19. yüzyılda genişleyerek devam etmiştir. Sosyolojinin 19. yüzyılda bilimsel bir disiplin haline gelmesi Endüstri ve Fransız devrimi ile yakından ilgilidir. Sosyoloji, modernliğin ve akılcılığın bilimi olarak ortaya çıkmıştır. Aydınlanma düşüncesi sosyolojinin habercisidir. Sonrasında siyasal ve ekonomik gelişmeler toplumsal hayatta o döneme kadar görülmemiş büyüklükte değişimlere yol açmıştır. Bu gelişmeler erken dönem düşünürlerin dikkatini çekmiştir. Geleneksel topluma geri dönüşün yollarını aramaya koyulan düşünürler toplumsal düzenin yeniden kurulmasının temellerini aramışlardır.

5. Sosyolojinin Kurucuları

Fransız devrimi ve Sanayi devriminin ortaya çıkardığı alt üst edici değişim geleneksel yaşam biçimleri üzerinde geri dönüşü olmayan etkilere yol açmıştır. Bu bölümde sosyolojinin doğuşunda yaşanan gelişmeler karşısında düşünürlerin yaşadıkları dönemdeki gelişmeleri hangi kavramları kullanarak nasıl yorumladıkları anlatılmaktadır. Sanayi toplumu terimini ilk kullanan sosyolog olan Saint-Simon'a göre yararlı şeyler üretenler toplumun değerli üyeleridir. Saint-Simon'a göre insanları çalışmaya yönelten sanayileşme olgusu tarihte yeni bir döneme işaret etmektedir. Endüstri devrimi ile birlikte baş gösteren hızlı değişim ve Fransız devrimi tüm değerleri alt üst etmiştir. Saint-Simon bu kademeli çöküşün ilerlemeye dayalı pozitif bilimin yaratılmasıyla sona ereceğini düşünmektedir. Sosyolojinin bilim olarak tanımlanması ve sosyoloji adını alması Auguste Comte tarafından olmuştur. Comte toplumun tarihsel süreç içerisinde teolojik, metafizik ve pozitivist olacak şekilde üç aşamadan geçtiğini ileri sürmektedir. Bu bağlamda Comte geliştirdiği kavramlar ile toplumun inanç ve dogmaları terk ederek bilimsel anlamda bir insanlık dininin kurulmasını öneriyordu. Spencer, toplumları biyolojik organizmalara benzetmektedir. Toplumlar da basit yapılardan karmaşık yapılara doğru gelişirken farklılaşmakta ya da bütünleşme süreci içerisine girerek çevrelerine uyum sağlamaktadır. Spencer, toplumu tarihsel gelişim süreci olarak savaş toplumundan sanayi toplumuna geçiş olarak görmektedir. Marx, emek ve kapitalizm arasındaki ilişkiden yola çıkarak insanın kendisini gerçekleştirmesi ya da kendini kaybedişi olarak tanımladığı yabancılaşma kavramı ile kapitalist toplumu açıklamaya çalışmıştır. Toplumsal yapıda görülen değişimi ekonomiyi merkezine alarak üretim güçleri ve üretim

ilişkileri bağlamında değerlendiren ve artı-değerin sermaye sahiplerine yaratmış olduğu değere vurgu yapan Marx katı olanın buharlaşmakta olduğunu, kutsal olan her şeyin de dünyevileştiğini söylemektedir. Marx, kapitalist sistemden çıkış yolu olarak, ilerlemeci tarih anlayışı içinde en son aşama olarak gördüğü komünist toplum modelinde kapitalist sistemin getirdiği tüm eşitsizliklerin sona ereceğini iddia etmektedir.

Sosyolojinin akademik bir disiplin olarak gelişmesinde önemli bir görevi üstlenen Durkheim ise çalışmasının merkezine toplumsal olguları almıştır. Toplumu işbölümü kavramı üzerinden mekanik ve organik dayanışma olarak iki başlıkta değerlendirmektedir. Durkheim toplumun sistemsal olarak çalışmasını organizmaya benzeterek toplumu bir arada tutan şeyin ortak bilinç olduğuna vurgu yapmaktadır. İşlevsel toplum temelinde toplumu açıklamaya çalışan Durkheim'e göre toplumsal değişim zamanlarında toplumda ortaya çıkan anomi zihinsel bir duruma değil, toplumsal yapının özelliklerinden birine tekabül etmektedir. Dolayısıyla "İntihar" başlıklı çalışmasında Durkheim intiharın yalnızca kişisel bir davranış olmadığını, toplumsal etkenlerin de bu davranış üzerinde etkili olduğunu söylemektedir. Durkheim'in çalışmaları sosyolojinin bilimsel bir disiplin olmasına büyük katkı sağlamıştır. Weber modern toplumun çözümlemesini yaptığı çalışmalarda toplumsal eylem üzerinde yoğunlaşmıştır. Ona göre bürokrasi ve akılçılık bireyler üzerinde baskı kurmakta, yaşamı demir kafes içerisine almaktadır. Weber akılçılık yolu ile dünyayı büyüsünü yitirmiş olarak tanımlamaktadır. Toplumsal eylemi anlamaya çalışan Weber, otorite, ideal tip, statü, değer yargısı ve değer ilişkisi kavramlarını geliştirerek öncü çalışmalarda bulunmuştur. Weber ayrıca yapmış olduğu analizlerde kapitalizmin Batı Avrupa'da doğmasına Protestan ahlakının pozitif yönde katkı sunduğunu belirtmektedir.

DERS ADI Sosyolojiye Giriş

ÜNİTE ADI Sosyalleşme

ÜNİTE NO 2

YAZAR Dr.Öğr.Üyesi FATMA ŞEBNEM GÜLFİDAN

Sosyalleşme nedir ve toplum için neden önemlidir?

Sosyalleşme, insanın toplumun sosyal beklentilerini öğrendiği süreçtir. Sosyalleşme, insanların tutum ve davranışlarının temelini oluşturan beklentileri yaratır. İnsanlar kendilerini hala birey olarak ifade etseler de, sosyalleşme yoluyla insanlar sosyal beklentilere uyum sağlarlar.

Genetik mirasın ve kültürel ve sosyal deneyimlerin insanların hayatlarını şekillendirmedeki görece etkisi nedir?

İnsan; biyolojik, psikolojik ve sosyo-kültürel varlığı ile belli bir zamanda ve belli bir mekânda var olur. İnsanın belirlenmesinde biyolojik yapının taşıdığı önem son derece somuttur. Ancak insan, aynı zamanda ve belki de her şeyden önce toplumsal bir varlıktır. Her bir insan bir grup içine ve toplumsallığa belli bir yakınlıkla doğar. Bir taraftan biyolojik büyüme sürecini tamamlarken, öte yandan içine doğduğu grubun/toplumun normlarıyla da tanışır. Bu toplumsal normlar ve değerler, bir anlamda, insanın günlük hayatını sürdürmesini kolaylaştıran kılavuzlardır; fakat öte yandan, insanı/bireyi sınırlandırır ve şekillendirir.

Danielle'in hikayesi bize neyi göstermektedir?

Danielle örneği bize en temel insan faaliyetlerinin bile öğrenildiğini göstermektedir. Danielle'de büyüdükçe oturmak, ayakta durmak ve yürümek gibi fiziksel görevlerin otomatik olarak gelişmediğini bilmek insanı şaşırtabilir. Dahası sosyalleşme olmadan Danielle, toplumunun maddi kültürünü (bir kültürün kullandığı somut nesnelere) öğrenememişti: örneğin, bir kaşık tutamıyor, bir topu sektiremiyor veya oturmak için bir sandalye kullanamıyordu. "Aile" kavramını bilmiyordu, alçakgönüllülük duygusu yoktu ve de en önemlisi, dili oluşturan -kim olduğumuzu, diğer insanlarla nasıl uyum sağladığımızı ve içinde yaşadığımız doğal ve sosyal dünyaları öğrendiğimiz- sembollerini kullanmayı öğrenmemiştir. Kısaca, bir benlik geliştirememiştir. Ayrıca Danielle'in hikayesi bize yaşı, cinsiyeti, ırkı, etnik kökeni, sosyo-ekonomik durumu, cinsel yönelimi, fiziksel veya zihinsel yetenekleri ve kişiliği ne olursa olsun her çocuğun istismara uğrama riski altında olabileceğini göstermiştir.

Sosyologlar sosyalleşmeyi açıklamak için hangi teorik perspektifleri kullanır?

İşlevselcilik, sosyalleşmeyi sosyal istikrarın anahtarı olarak yorumlar çünkü sosyalleşmeyi paylaşılan roller ve değerler oluşturur. Çatışma teorisi, sosyalleşmeyi eşitsizlik ve güç ilişkileri bağlamında yorumlar. Sembolik etkileşim teorisi, insanları çevre ile etkileşime girdikçe ve deneyimlerine anlam katarken benliği "inşa eden" olarak görür. Charles Horton Cooley bu süreci aynadaki benlik olarak tanımladı. Başka bir sosyolog olan George Herbert Mead, çocuklukta sosyalleşmenin üç aşamada gerçekleştiğini tanımladı: taklit, kuralsız oyun ve kurallı oyun.

Benliği nasıl ediniriz?

İnsanlar bir benlik geliştirme kapasitesiyle doğarlar, ancak benliğin sosyal olarak inşa edilmesi gerekir; yani içeriği sosyal etkileşime bağlıdır. Charles Horton Cooley'in aynalı benlik kavramına göre, benliğimiz başkalarının bize tepkilerini içselleştirdikçe gelişir. George Herbert Mead, diğerinin rolünü üstlenme yeteneğini, benliğin gelişimi için gerekli olarak tanımladı. Mead, zihnin bile sosyal bir ürün olduğu sonucuna vardı.

Akademisyenlerin Goffman'ın temel fikirlerine "dramaturji" adını verme sebepleri nedir?

Goffman, sosyal hayatı, başkalarının bizim hakkımızda sahip olduğu izlenimleri kontrol etmeye çalıştığımız bir tür dolandırıcılık oyunu olarak görmüş ve bu sürece "izlenim yönetimi" adını vermiştir. Ona göre, bir sahnedeki aktörler gibi, rollerimizi oynar ve başkalarına belirli bir izlenim sunmak için tüm iletişim kaynaklarımızı (sözlü ve sözsüz) kullanırız. Kim olduğumuzu ve ne düşündüğümüzü iletmek için gerekli olduğunu düşündüğümüz şeyi söyler ve yaparız ve başkalarının bizim hakkımızda sahip olmasını istediğimiz izlenime zarar verebilecek şeyler söylemekten ve yapmaktan kaçınırız. Tiyatroda olduğu gibi, izlenim yönetimimize yardımcı olması için belirli araçlar kullanırız. Örneğin ön taraf, belirli bir anlam oluşturmaya yardımcı olan ortamdır (öğretme için bir sınıf gibi).

Sosyalleşme, herkesin aynı şekilde büyümesi anlamına mı geliyor?

Sosyalleşme tek tip bir süreç değildir. Farklı ortamlarda ve bu kadar farklı bir toplumda büyüme,

farklı insanların ve farklı grupların farklı beklentilere maruz kalması anlamına gelir. Aile yapısı, sosyal sınıf, bölgesel farklılıklar ve diğerleri gibi faktörler, kişinin nasıl sosyalleştiğini etkiler.

Sosyalleşme araçları nelerdir?

Sosyalleşme araçları, sosyal beklentileri aktaranlardır. Diğerlerinin yanı sıra aileyi, medyayı, yaşlıları, sporu, dini kurumları ve okulları içerir. Aile genellikle sosyalleşmenin ilk kaynağıdır. Medya aynı zamanda insanların değerlerini ve davranışlarını da etkiler. Akranlar, bireysel kimliğin önemli bir kaynağıdır; akran onayı olmadan, çoğu insan sosyal olarak kabul edilmeyi zor bulur. Okullar ayrıca cinsiyet, ırk ve insanların ve grupların diğer sosyal özelliklerinden etkilenen beklentileri de aktarır.

Sosyalleşme çocuklukta biter mi?

Çocukluk, kimlik oluşumu için özellikle önemli bir dönem olmasına rağmen, sosyalleşme bir ömür boyu devam eder. Ergenlik aynı zamanda akran kültürlerinin insanların benlik kavramlarının oluşumunda çok büyük bir etkiye sahip olduğu bir dönemdir. Yetişkin sosyalleşmesi, yeni rollerle ilişkili belirli beklentilerin öğrenilmesini içerir.

Sosyalleşme aracı olarak akran/arkadaş gruplarının aileden farkı nelerdir?

Genellikle otoriteye dayanan ve geleneksel değerleri vurgulayan ailenin aksine, arkadaş grubu, daha eşitlikçi bir yaşantıyı sağlama görünümündedir-her ne kadar arkadaş gruplarının da zaman zaman baskıcı ve aşırı istemci olduğu söz konusu olsa da. Bu yüzden, yetişkinlerle ilişkilerde yasaklanan davranışları gerçekleştirerek bağımsız bir kimlik edinme olasılığını sunan önemli bir toplumsallaşma aracıdır. Bu çerçevede, akran grupları ve arkadaş grupları arasında oynanan 'oyun'ların, çocuğu toplumsal yaşantıya hazırlama ve bu anlamda da 'sosyalleştirme' bağlamındaki etkisi dikkat çekicidir: Belli kurallar dahilinde bir rekabet/yarışma duygusu, paylaşma, çatışma, biz ve öteki algısı vs...

İşyeri sosyalleşmesinin kadınlar üzerinde ne gibi etkileri oldu?

İşyeri sosyalleşmesinin büyük ölçüde kadınlar üzerinde özel bir etkisi oldu ve Türkiye de dahil olmak üzere birçok ülkede toplumsal cinsiyet rollerini çarpıcı biçimde değiştirdi. 1960'lardan başlayarak ücretli çalışma, kadınların finansal bağımsızlıklarını artırdı, daha sonra evlenmelerine veya hiç evlenmemelerine izin verdi ve onlara sosyal etkileşim ve yeni sosyal roller için yeni fırsatlar tanıdı.

Ergenlik "doğal" bir yaş ayrımı mıdır?

Ergenlik toplum tarafından oluşturulmuş bir kavramdır. Sanayi devriminden önce böyle bir ayrım yoktu. Çocukluktan sonra yetişkinliğe geçilir ve iş yaşamına girilirdi. Okulların ön plana çıkmaya başlamasıyla beraber gençler, hem geride bırakılan "çocukluk" dünyasından hem de hâlâ ulaşılmaz olan "yetişkin"lerin dünyasından farklı bir kimlik oluşturmaya çalıştı.

Geç yetişkinliğin en belirgin özellikleri nelerdi?

En belirgin özellik, bu dönemin bireyin genellikle kendi içine dönüp bir tür geçmişle hesaplaştığı dönem olmasıdır. Ayrıca 50-65 yaşlarındaki bu insanlara, çocuk ve ebeveynleri arasında sıkışıp kaldıklarından dolayı "sandviç nesli" denir.

Yaşlanma sürecinin sosyal boyutları nelerdir?

Yaşlanma fizyolojik bir süreç olmasına rağmen önemi, yaşlanmaya atfedilen toplumsal anlamlardan kaynaklanmaktadır. Yaş önyargısı ve yaş ayrımcılığı, yaşlı insanların değer kaybetmesine neden olur. Sonuç, farklı yaş grupları arasında meydana gelen eşitsizliğe atıfta bulunan yaş tabakalaşmasıdır.

Yeniden sosyalleşme ne demek?

Yeniden sosyalleşme, mevcut sosyal rollerin kökten değiştiği veya değiştirildiği süreçtir. Özellikle de insanların, birey üzerinde muazzam bir kontrol iddiasında bulunan kurumsal ortamlara girdiğinde söz konusudur. Bu bağlamda, "total kurumlar" örneğinde olduğu gibi, belirli sosyalleşme türleri düşünülebilir. Örneğin orduda veya hapishanede olduğu gibi, kural ve düzenlemelere körü körüne ve eksiksiz uyulur.

DERS ADI Sosyolojiye Giriş

ÜNİTE ADI Sosyolojide Temel Bakış Açıları ve Yöntem

ÜNİTE NO 3

YAZAR Dr.Öğr.Üyesi FERHAT DEĞER

SOSYOLOJİDE BAKIŞ AÇILARI VE YÖNTEM

İçinde yaşadığımız toplum son derece karmaşık ve sürekli değişen bir yapıdadır. Dolayısıyla sosyal bilimcilerin ve sosyologların, toplumun işleyişine dair genelleme yapabilmesi, hassas düşünmeyi ve dikkatli araştırmalar yapmayı gerektiren çok zor bir konudur.

Sosyolojide kimya, fizik ve hatta psikolojideki gibi deneyler yapmak mümkün değildir, çünkü sosyolojik araştırmanın bir laboratuvarı yoktur, gözlemlenen ve elde edilen bilginin kaynağı, içinde yaşadığımız toplum ve gerçek dünyadır.

Bilimsel Araştırma Süreci, Paradigma ve Yöntem

Yöntem, ele alınan olgunun bilimsel kurallara uygun olarak araştırılmasını sağlar. Araştırma sürecinin doğru ilerlemesi, o süreçteki adımların yönetime ve ilgili tekniklere uygun olup olmamasıyla yakından alakalıdır.

Bilimsel yöntem, düşünsel yaklaşım ve araştırma teknikleriyle karşılıklı bir etkileşim içindedir. Yani yöntem, hem soyut ve zihinsel bir süreci temsil eder, hem de bu soyut süreçleri somutlaştıran teknikleri kapsar. Dolayısıyla herhangi bir toplumsal olguyu, bilimsel kurallara uygun olarak araştırmak istiyorsak, yöntem ve araştırma tekniklerine az çok hakim olmamız gerekmektedir.

Bilimsel yöntemin düşünsel yaklaşımla etkileşim halinde olduğu ve de soyut ve zihinsel bir süreci temsil ettiği vurgusuyla birlikte, toplumsal olgulara yönelik bakış açılarının da bu süreçler temelinde farklılaştığından bahsedilebilir. Bir araştırma sürecinde, hangi kurallara uyulacağı, soyut ve zihinsel süreci temsil eden temel bir bakış açısıyla, ya da bir "gözlük" aracılığıyla belirlenir. Toplumsal olgulara bakış açımızı belirleyen bu gözlükler, paradigma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Paradigmaların gelişimi, aynı zamanda bilimsellik, bilimsel bilginin gelişimi ve dönüşümüyle iç içedir. Bilimsel araştırma yöntem ve tekniklerinin içeriğini anlamak istiyorsak, paradigmaların ortaya çıkış sürecini ve içeriğini de iyi anlamamız gerekmektedir, çünkü soyut ve zihinsel bir süreci temsil eden yöntemi, zihinsel sürecin ait olduğu paradigmanın kabullenmeleri de etkilemektedir. Bir başka deyişle, zihinsel süreç ait olduğu paradigmanın kabullenmeleri temelinde oluşurken, yönetime ait tüm kurallar da, ilgili paradigmanın kabullenmeleri temelinde ortaya çıkmaktadır.

Pozitivist Bilimsel Bakışın Ortaya Çıkış Süreci

İnsanlığın evrende olup biteni anlama, tanıma ve kontrol altına alma amacının, aslında bilimsel bir gelişimi işaret ettiği ifade edilebilir. İlk Çağ'dan başlayan bu gelişimin, 18.yy'da Pozitivist paradigmaya kadar uzandığı ve pozitivist bilimsel bakışı ortaya çıkardığı söylenebilir.

Bilimin, ortaya çıkış ve gelişim sürecinin, kendine özgü tarihsel bir gelişim çizgisinin olduğu ve İlk Çağ'dan günümüze, toplumsal düşünme biçiminin de sıklıkla değişime uğradığı görülmektedir.

Özellikle Orta Çağ'dan Yeni (Modern) Çağ'a geçişte etkili olan toplumsal değişim ve dönüşümlerin, bilimin bir kültür olarak toplumsal alana yerleşmesinde temel olan Aydınlanma dönemine geçişte etkisi olduğu söylenebilir.

Orta Çağ'daki toplumsal yaşayışta ön planda olan inanç, pratik, kurum ve düşünce sistemlerinin eleştirisi olarak ortaya çıkan Aydınlanma döneminde; bilginin kaynağı olarak akıl yürütme, deney ve gözlemin ön plana çıkması söz konusudur.

Aydınlanma dönemi düşünürlerinden René Descartes (1596-1650), çalışmalarındaki insan merkezli bakış açısıyla, insan aklını özerk olarak tesis etmiş ve Aydınlanma düşüncesinin temelini sağlamıştır. Descartes, 1637'de yayımladığı "Akıllı Doğru Yürütme ve Bilimlerde Gerçeği Arama Yöntemi Üzerine Söylem" adlı çalışmasında, kesin olan tek şeyin, o şeyin doğruluğundan şüphe etme olduğunu vurgulamıştır. Descartes'a göre şüphe etmek, düşünmektir. Düşünmek ise, var olmaktır. Buradan da Descartes şu sonuca varır: "Şüpheleniyorum, öyleyse düşünüyorum. Düşünüyorum, öyleyse varım."

Bilimin bir kültür olarak toplumsal yaşantıda yerleşmeye başlamasıyla birlikte, bilginin bilimselliği ve tanımlanması süreci başlamış ve farklı alanlarda yüzyıllar boyunca sarf edilen sistemli çalışmalar, çeşitli bilim alanlarını oluşturmuştur. Olguculuk ve ampirizm temelinde ortaya çıkan bu anlayış, pozitivistliği doğurmuş ve pozitivist anlayış, bilimsellikle eş tutulmuştur.

Sosyoloji ve Pozitivist Paradigma

Sosyoloji disiplininin kurucularından ve “isim babası” olarak kabul gören Auguste Comte’un (1798-1857) düşünceleri, yaşadığı çağın çalkantılı toplumsal dönüşümlerini yansıtmaktadır. Comte, toplumsal düzen ve yaşayışın baştan aşağı değiştiği Fransız Devrimi ve geleneksel yaşamı dönüştüren sanayileşmenin ivmelendiği bir dönemde, tıpkı doğa bilimlerinin fiziksel dünyanın işleyişini açıklamaya çalıştığı gibi, sosyal dünyanın yasalarını açıklayabilecek bir “toplum bilimi” yaratmaya çalışmıştır.

Sosyoloji disiplininin bir diğer kurucusu olarak kabul edilen Emile Durkheim (1858-1917) Comte’a benzer bir biçimde, doğal dünyayı araştırırken sergilenen nesnel bakış açısının sosyal hayatı araştırırken de sürdürülmesi gerektiğini savunmaktadır. “Sosyolojik Yöntemin Kuralları” (1894) adlı çalışmasında Durkheim, pozitivist paradigmayı sosyolojiye uyarlamış ve sosyolojiyi bir bilim statüsüne kavuşturmuştur. Sosyolojinin bilimsel bir disiplin olduğunu kanıtlamak amacıyla Durkheim bu eseri yazmıştır. Durkheim’a göre sosyoloji, sosyal dünyanın bilimidir, içindeki gerçekler sosyal olgulardır ve doğa bilimlerinin teknikleriyle de incelenebilir (Durkheim, 1894).

Durkheim, bireysel eylemlerin içselleştirilmiş belirli bilinçdışı kuralları yerine getirdiğini ve dolayısıyla bu eylemlerin sosyal olduğunu iddia eder. Bu nedenle toplumu anlamak için toplumsal kurallara bakmak gerekir. Nasıl ki doğa bilimleri, (bilimsel) kanun ve kurallar üzerine kurulmuş ve her araştırma, ilgili alandaki yasaları ortaya çıkarma amacı taşıyorsa; sosyoloji de toplumdaki içselleştirilmiş ama görülmeyen kuralları ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Durkheim, pozitivist paradigmayı sosyolojiye uyarlarken, sosyolojik araştırmanın nesnesini sosyal olgular olarak belirlemiştir. Sosyal olguları “şeylermiş” gibi, yani nesnel olarak ele almak, bu olguları incelenebilir ve araştırılabilir kılmaktadır. Sosyal olgular araştırılabilir hale geldikçe, toplumsal dünyaya ilişkin yeni yasalar ve kodlar ortaya çıkacaktır. Böylelikle sosyoloji de, aynı doğa bilimlerindeki gibi, bilimsellik sürecine dahil olmaktadır.

Pozitivist Paradigma ve Yöntem

Pozitivist paradigma, niceliksel araştırma tekniklerini işaret etmektedir. Pozitivist araştırmalarda toplanan veriler, niceliksel / sayısal hale getirilmek ve sayılabilmek zorundadır.

Alternatif Paradigma: Yorumsamacı Bakış

Doğa bilimlerinin amacı, bilgileri bilimsel kanunlar ve yasalar aracılığıyla açıklamaktır. Bilimsel bilginin meşru olarak görünüp, bilimin bir kültür olarak yaygınlaşması sürecinde, eğer toplumsal açıdan da, bir bilim olarak kabul görmek isteniyorsa, doğa bilimlerinin yasalarına uymak gibi yazılı olmayan bir zorunluluk ortaya çıkmaktadır. Comte ve Durkheim’ın ilk adımlarıyla birlikte Klasik sosyoloji 1960-1970’li yıllara kadar bu zorunluluğu kabul etmiş görünmektedir. Kökeni yine pozitivistizmin ortaya çıkışına kadar uzanan alternatif bir paradigma ile sosyolojik çalışmalarda klasik pozitivist anlayıştan çıkıldığı görülmektedir.

Yorumsamacı paradigmanın, pozitivistizme yönelik en temel eleştirisi; topluma ve tarihe ilişkin bilgi ve etkinliklerin tamamen doğa bilimleri düzenine göre ayarlanmış olmasıdır. Topluma, tarihe ve dolayısıyla da kültürel alana ilişkin pozitivist paradigma ve bu paradigmanın tekniklerinin yeterli bilgi toplayamayacağı düşünülmektedir. Yorumsamacılara göre pozitivist teknikler toplumsal gerçeklik hakkında kısıtlı bilgiler verir, çünkü sadece sonuca dayalıdır. Toplumsal alanda olan bitenlerin nedenine ve niçinine dayalı veri toplayamaz.

Yorumsamacı Paradigmanın Öncüleri

Giambattista Vico (1668-1744), “Yeni bilim” (La Scienza Nuova, 1725) başlıklı çalışmasında, doğa bilimlerinin araştırdığı doğal dünya haricinde, toplumsal dünyanın da farklı bir gerçeklik olduğu ileri sürmektedir. Dolayısıyla da doğa bilimlerinden ayrılan bu bambaşka alanla ilgilenecek yeni bir bilime ihtiyaç duyulmaktadır. Vico, bu yeni bilimin, kendine özgü kuralları ve yasaları olduğunu savunmaktadır. Bu anlayış, yorumsamacı paradigmanın da temelini oluşturmaktadır.

Vico’ya göre doğa, insana kendi “doğal” haliyle, insana yansıdığı şekilde görünür. Doğa bilimlerindeki araştırmalar da bu yansımayı ortaya çıkarmakla meşguldür. Doğa, insanın neden olduğu bir olgu değildir, insan birlikteliklerinden çok daha önce var olan bir olgudur. İnsan, ancak doğanın görünen kısımlarını anlayabilir. Lakin toplumun, tarihin ve kültürün faili ve oluşturucusu insandır. Buradan hareketle Vico, insanın bizzat yapmadığı şeyi tam olarak bilemeyeceğini, dolayısıyla da doğayı değil, ancak toplumsal dünyayı bilebileceğini söyler.

Johann Gottfried Herder (1744-1803) herkesçe paylaşılan evrensel bir toplum anlayışını kabul etse de toplumun standart, tek tip bir yapısının olduğunu reddeder. Kültürel ve yerel farklılıklar, bu tarz bir standardizasyonu engellemektedir. Düşüncelerimizin ifade aracı olan dilin, her farklı kültürde, farklı farklı dillerde, düşünüş tarzı ve hissiyat biçimi olarak sürekli farklılaşacağını savunmaktadır. Bu açıdan Herder’in toplum anlayışında, coğrafyanın insan iradesi üzerindeki etkisi önemlidir. Örneğin Antik Yunan’ı anlamak için Antik Yunanlıların içinde yaşadıkları doğaya ve topluma nasıl bir gözle baktığını anlamamız gerekir. Ancak bu sayede o kültür anlaşılabilir.

Wilhelm Dilthey (1833-1911), her anlama sürecinin, insanın kendi duygu ve düşüncesine göre gerçekleştirdiği bir kurgusal ifadeye dönüştüğünü iddia eder. “Anlama, Ben’in Sen’de yeniden keşfidir”

sözyle, anlama sürecinin aslında öznel bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Anlayan, “geçmiş şimdiiye taşıyarak” bunu gerçekleştirir (Rickman, 1960, 309).

Sosyolojinin kurucularından Max Weber’e (1864-1920) göre sosyolojik yöntemin amacı, genel toplumsal ilişki kalıplarını ifade edebilecek kavramları yakalayıp, bu kavramlar aracılığıyla toplumsal olgu ve eylemleri nedenleriyle birlikte anlamaya çalışmaktır. Sosyolojik bir genelleme ancak bu şekilde yapılabilir (Hira, 2000, 52). Weber’in toplumsal eylem kavramsallaştırması eylemi ve toplumsal aktörleri merkeze alır. Weber’e göre toplumsal eylem, sosyolojik nedensel açıklama için önemli olan tek eylem türü değil, aynı zamanda yorumsamacı bir sosyolojinin de nesnesidir (Weber, 1981, 159).

Anlama, Anlamlandırma ve Sosyal İnşacı Bakış Açısı

Sosyal bilimlerde disiplinler farklılaştıkça, inceleme nesnelere olan sosyal olgunun bilimsel anlamlandırmaya ilişkin yöntemi de farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma, sosyal bilimlerin kuramsal inceleme nesnesini farklı kavramasından kaynaklanmakta ve sosyolojiye iki farklı bakış açısıyla yansımaktadır. İlk bakış açısına göre topluma yönelen bilgi etkinlikleri doğa bilimlerindeki gibi düzenlenmelidir. İkincisi ise topluma yönelecek bir bilimin doğa bilimlerine göre düzenlenemeyeceğini, hem konu hem de yöntem bakımından farklı bir düzenleme gerektirdiğini savunmaktadır. Bu eğilimlerin ilkinde tek bilim ve bilimin birliği, ikincisinde ise “doğal gerçeklik” ve “sosyal gerçeklik” farklılığından hareketle iki tür bilim değil, tamamen farklı iki ayrı cins bilimin olduğu kabul edilmektedir (Sunar, 1986, 15).

Berger ve Luckmann, 1966’da yayımladıkları “Gerçekliğin Sosyal İnşası” adlı çalışmalarında, sosyal insanın sosyal bir kaynaktan ortaya çıktığını ve insan bilgisine dair tüm kavramların, kuramların, bilimsel pratiklerin ve tüm bilgi bütünselliklerinin sosyal bir dünyada oluşturulduğunu vurgulamışlardır. Buna göre herhangi bir olgu ya da süreç, kaynağını sosyal bağlamdan alıyorsa, nedenselliğin temel varsayımlarına karşıt olarak, bilgide bir sabitlik ya da vazgeçilmezlikten söz edilememektedir. Bu kuram, içinde yaşanan dünyayı açıklama ve yorumlama süreci olarak tanımlanabilir: “...iddiamız şudur, bilgi sosyolojisi, bilginin nihai geçerliliğine ya da geçersizliğine bakmaksızın, bir toplumda ‘bilgi’ olarak kabul gören her ne varsa, bizzat ilgilenmelidir. Bütün insani bilginin sosyal durumlar içinde geliştirilmesi, nakledilmesi ve korunması ölçüsünde, bilgi sosyolojisi, bunu ortaya çıkaran süreçleri anlamaya çalışmalıdır. Bir başka deyişle bilgi sosyolojisi, ‘gerçekliğin sosyal inşasını analiz etmekle ilgilenir’ (Berger & Luckmann, 2008, 6).

Pozitivist ve Yorumsamacı Paradigmaların Genel Özellikleri

Araştırmacının hedefine ulaşabilmesi için olguya / objeye nasıl bakması gerektiğini, bu olguların ortak niteliklerini tam olarak nasıl açıklayabileceğini ve bir olgu/objeyi incelerken, zihinsel tutumun nasıl olması gerektiğini öğreten, açıklayan kurallar topluluğunun pozitivist ilkeler temelinde nasıl şekillendiği, Pozitivist Paradigma ve Yöntem başlığı altında incelenmişti.

Günümüzde nesnellığe vurgu yapan, değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarabilmek amacıyla, sayısallaştırılabilen ve ölçülebilene geniş çaplı veriyi nedensellik temelinde istatistiksel testlerle analiz eden niceliksel araştırmalara zıt bir biçimde; anlamaya, göreliliğe ve öznelliğe vurgu yapan niteliksel araştırmalar da yapılmaktadır.

DERS ADI Sosyolojiye Giriş

ÜNİTE ADI Türkiye’de Sosyolojinin Kurumsallaşması

ÜNİTE NO 4

YAZAR Prof.Dr. NİLGÜN ÇELEBİ

Bu ünite de önce sosyolojinin temel ilgi alanları ve temel sosyal birimleri üzerinde durulmaktadır. Sosyal hayatın devindiricisi olan temel sosyal birimlerin biri sosyal kişiler, diğeri ise kolektif kişiliklerdir. Kolektif kişilikler içinde özellikle kurumlar gerek kuruluş ve yerleşik hale gelme süreçleri gerek kurulduktan sonra diğerkurumlarla ilişkileri açılarından özel olarak incelenmeyi gerektirir. Kurumlar üzerinden yürüyen günümüz dünyasında bilim dalları da topluma sunacakları hizmeti kurumsallıklarının gücü oranında yerine getirmektedirler. Kurumlar önceden belirlenmiş, toplum tarafından onaylanmış ve kendi içinde tutarlılık sergileyen, oldukça sürekli sosyal örüntü, rol ve ilişki yapılarıdır.

KURUMSALLAŞMA SÜRECİ

İnsan birlikteliklerinin iki temel birimi vardır. Bunlar:

1. Sosyal kişiler: Sosyal kişiler toplum içinde bir yer işgal ederler ve sosyal pozisyonlarda o pozisyonla bağlantılı rolleri oynayan kimselerdir. Sosyal rol genel anlamıyla, belirli statülere atfedilen davranışlara ilişkin olan toplumsal beklentileri ortaya koyar. Sosyal kişiler, karşımıza anne, baba, arkadaş, öğretmen, sürücü, sanatçı, memur, doktor, satıcı, yargıç, çiftçi, sporcu gibi çeşitli rollerin oyuncularını olarak çıkarlar.

2. Kolektif kişilikler: Kolektif kişilikler, kurumuş ya da kurumsallaşma yolundaki sosyal yapılanmalardır. Kolektif kişiliklerin farklı kurumsallaşma seviyeleri vardır ve buna göre sıralanırlar. Kolektif kişiliklerden, kurumsallaşma seviyesi en düşük olan sosyal süreçlerdir.

İnsan birlikteliklerinin temel birimleri olan sosyal kişiler ve kolektif kişilikler sosyal hayatında ana hatlarıyla dört başlık altında toplayabileceğimiz sunumlarda bulunurlar: Bunlar yapıp imal ettikleri, düşünce söz ve yazıları, imge ve simgeleri ile pratik bilgileridir.

Her bilim dalının kurumsallaşma sürecini tayin eden en önemli unsur, o bilimin kendini sunabileceği çeşitli alanları gözlemleyerek incelenir. Her bilim dalının kurumsallaştığını görebileceğimiz kendine özgü belirgin göstergeler vardır.

Bu göstergeler:

Bilim dalının adını taşıyan kitapların varlığı

Bilim dalının adını taşıyan dergilerin varlığı

Farklı düzeylerdeki eğitim kurumlarında bilim dalının adıyla ders açılması

Yükseköğretimde o bilim dalına ait, diploma verebilecek yetkinlikte kürsü açılması

İlgili bilim ile alakalı derneklerin kurulması

Bilim dalının meslek olarak tanımlanması.

İLK Sosyoloji Kitapları

Sosyolojinin Türkiye’nin entelektüel ve siyasi hayatına ilk girişi orijinal bir kaynakla değil çeviri bir kitap ile olmuştur. Türkiye’de başlığında sosyoloji yazan ilk kitap Fransız yazar Celestine Bougle’ın “Qu’est ce que la Sociologie” kitabıdır. Kitap Mustafa Suphi tarafından İlm-i İctimaî Nedir? başlığıyla Türkçeye kazandırılmıştır

Genel kabule göre Türkçedeki ilk sosyoloji ders kitabı, Ziya Gökalp’in İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nde (Darülfünun Edebiyat Şubesi) okuttuğu derslerin metni olan İlm-i İctimaî’dir. I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı dönemleri Türkiye’de sosyolojinin duraklama dönemidir. Cumhuriyet’in ilanından itibaren, sosyolojiye ilgi artmıştır. Hatta Mehmet İzzet’in Hesse ve Gleyse adlı yazarlardan yaptığı çeviri 1923’te yayınlanmıştır.

Sosyoloji liselerde ders olarak okutulmaya Milli Eğitim Bakanlığı kararıyla 1926 yılında başlamıştır. Sosyolojide akademik çevrenin geçmişten günümüze çalışma alanları özellikle; Sosyolojiye Giriş, Sosyoloji Tarihi, Sosyal Bilimler Metodolojisi gibi Genel Sosyoloji ve Metodoloji ile ilgili alanlarda yoğunlaşmıştır. Aile, Eğitim, Suç, Din, Kültür, Bilgi, Göç, Kent, Gelişme, Kadın, Gençlik, Yaşlılık gibi alanlarda yayımlanan kitapların sayısı 1960-1980 arasında yavaş bir seyir izlemiş; 1980’den bu yana hızlı bir artış yaşanmıştır.

İLK SOSYOLOJİ DERGİLERİ

Kapağında doğrudan sosyoloji kelimesi olan ilk derginin adı Ulum-i İktisadiye ve İctimaiye Mecmuası'dır. Dergi 1908-1911 yılları arasında yayımlanır. İçinde sosyoloji makaleleri olan ikinci dergi Bilgi Mecmuası'dır. Dergi 1914 yılında, Türk Bilgi Cemiyeti tarafından İstanbul'da yayımlanmıştır (Toprak, 1987: 247-254). Sosyoloji alanında makalelerin yer bulduğu üçüncü dergi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Kürsüsü'nün yanı sıra 1915'te kurulan İctimaiyyat Darülmesai'si'nin yayını olarak yayımlanan İctimaiyyat Mecmuası'dır. Günümüzde bu dergi Sosyoloji Dergisi adıyla yine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü tarafından yayımlanmaktadır. Bu dergi, bugüne kadar, araya bazı boşluklar girse de yayımlanması sürdürülebilir en köklü sosyoloji dergisidir. I. Dünya Savaşı yıllarında 1919-1920 arasında Meslek-i İctimai dergisi aynı adlı derneğin yayını olarak Mehmet Ali Şevki tarafından çıkarılmıştır.

Bu dergilerin yanı sıra günümüzde bazı üniversitelerin sosyoloji bölümlerinin yayımladıkları dergiler de vardır. Üniversiteler dışında özel yayınevleri tarafından Toplum ve Bilim, Toplumbilim, Teorik Bakış, Sosyologca gibi adlarla yayımlanan saygın dergiler de bulunmaktadır.

İLK SOSYOLOJİ DERSLERİ

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun İş ve Düşünce dergisinin 254. sayısında belirttiği üzere ilk ders 1910 yılında Edebiyat Fakültesi içinde Ahmet Şuayp tarafından verilen İlm-i Cemiyet adlı derstir.

Lütfi Erişçi ilk sosyoloji dersinin 1913 yılında verildiğini yazmaktadır (1942). Öte yandan Osman Kafadar'a göre ise bu ders Ziya Gökalp tarafından verilmiştir (1998). Ziya Gökalp'in İlm-i İctimai kitabı bu derslerinin derlemesi olarak daha sonra yayımlanmıştır. H. Bayram Kaçmazoğlu'na göre, Türkiye'de ilk sosyoloji dersi orta öğretimde lise sınıflarında okutulmuştur. Ders Ziya Gökalp tarafından 1911/1912 yılında o zaman Türkiye sınırları içinde olan Selanik'teki İttihat ve Terakki Sultanlığı'nda verilmiştir (Kaçmazoğlu, 2003: 51-52). Ziya Gökalp ve Necmettin Sadık (Sadak), Mehmet İzzet İstanbul Üniversitesinde dersler vermişlerdir.

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Kürsüsü'nün ders veren ilk yabancı konuk profesör 1924 yılında gelen Fransız sosyolog ve felsefeci Celestine Bougle'dir. Bougle bir seri konferanslar verir. İlerleyen yıllarda 1953 yılı Mayıs ayında Georges Gurvitch de konuk profesör olarak çeşitli konferanslar verir. Günümüzde sosyoloji bölümlerinin müfredatında yer alan dersler daha önceki yıllarla kıyaslanmayacak ölçüde çeşitlenmiştir. Programlara öğrencilere daha yoğun bir sosyolojik bakış açısı, bilgi ve araştırma becerisi kazandırmaya yönelik içerikte dersler eklenmiştir.

İLK SOSYOLOJİ BÖLÜMLERİ

Bir bilim dalının üniversite yapılanması içinde "Bölüm" olarak yer alması o dalın kurumsallaşmasının çok önemli bir adımıdır. Çünkü bağımsız bölüm olunması o bilim dalının uzmanca bir bilgi ve uygulama alanı olduğuna, akademik yapılanma içinde özel bir şekilde konum kazandığına işaret eder. Kurumsallaşma açısından bağımsız olmak istenilen bir özelliktir. Türkiye'deki üniversitelerde Sosyoloji Bölümleri günümüzde Edebiyat, Fen ve Edebiyat, İktisadî İdarî Sosyal Bilimler, İnsanî Bilimler Fakülteleri bünyesinde açılmaktadır.

Sosyolojinin Türkiye'deki üniversitelerde bölüm olarak örgütlenmesinin tarihi oldukça yenidir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi içinde Sosyoloji Kürsüsü'nün kurulması ise 1914 yılında gerçekleşmiştir.

Bir bilim dalının ders olarak okutulması ile o bilim dalı için bir kürsü kurulması arasında kurumsallaşma açısından önemli fark vardır. Ders olarak öğretilmek akademik bir etkinliktir. Kürsü olarak kurulmak ise hem akademik bir etkinlik hem yakın bilim dallarının idarî şemsiyesi altında özel bir yer sahibi olmak demektir. Türkiye'de bugün üniversite yapılanması içinde Kürsüler kaldırılmış yerine Bölüm ve Bölüme bağlı Anabilim Dalları kurulmuştur. Bu Anabilim Dalları arasında Genel Sosyoloji ve Metodoloji, Kurumlar Sosyolojisi, Uygulamalı Sosyoloji, Toplumsal Yapı ve Değişme yer alır. Türkiye'de sosyoloji kürsülerinin tarihçesine bakıldığında:

1. Felsefe Bölümü'nden bağımsızlaşan ilk Sosyoloji Bölümü 1961 yılında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'dür (Yalvaç, 1985: 71).

2. Türkiye'de bağımsız olarak kurulan ilk sosyoloji bölümü ise, 1964 yılında da Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'dür. Bölüm 1965 yılından itibaren lisans düzeyinde öğretime başlamıştır.

3. 1976 yılında, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Davranış Bilimleri Bölümü bünyesinde Sosyoloji Bölümü kurulmuştur. Bu bölüm 1979 yılında bağımsızlaşarak Sosyoloji Bölümü adını almıştır.

4. Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde Sosyoloji öğretimi ise Sosyal Bilimler Bölümü içinde 1965 yılından sonra faaliyete başlamış olup bağımsız bölüm oluşunun tarihi 1982'dir.

5. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü de Sosyal Bilimler Bölümü içinde kurulmuş ve 1982 yılında bağımsız bölüm halinde örgütlenmiştir.

6. 1982 tarih ve 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu uyarınca kurulan Sosyoloji Bölümlerinden biri de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü'dür. Ancak her ne kadar bölümün kuruluş tarihi nispeten yeni gibi görünse de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde sosyoloji öğretiminin tarihi 1930'lu yıllara kadar geriye gider. Dil ve Tarih-Coğrafya

Fakültesi Felsefe Bölümü içinde 1939-1940 akademik yılında önce bir ders olarak verilen sosyolojiye 1940-1941 akademik yılında Ders Şubesi, 1948 yılında Kürsü, 1982’de ise bağımsız Bölüm statüsü verilmiştir (Çelebi, 1999b: 1-16).

Günümüzde Türkiye’de gerek vakıf gerek devlet üniversitelerinin yarısından fazlasında sosyoloji bölümü vardır, üniversiteler sosyoloji lisans eğitiminin yanı sıra, yüksek lisans ve doktora programlarını da faaliyete geçirmiş ve geçirmektedir.

İlk Sosyoloji Dernekleri

Bir bilim dalının kurumsal nitelik kazanmasında dernekler önemlidir. Bilim dallarının dernekleri bazen doğrudan o bilimin adını bazen da o bilim dalında çalışma hakkına sahip olanların unvanlarını ifade eden adlar almaktadır. Türkiye’de kurulan sosyoloji bilim derneklerine genel olarak baktığımızda:

Türk Bilgi Cemiyeti, adında sosyoloji sözcüğü geçmese de sosyolojiyi oluşturu parçalarından biri olarak ilan eden ilk dernektir. 1913 yılında kurulan, kurucuları arasında Ziya Gökalp’in de yer aldığı, Türk Bilgi Cemiyeti’nin Fransız Akademisi örneğinden etkilenerek kurulduğu söylenmektedir (Toprak, 1988: 16) 1918’de Mehmet Ali Şevki tarafından İstanbul’da kurulan Meslek-i İçtimai Derneği Türkiye’de kurulan ikinci sosyoloji derneğidir. Dernek Meslek-i İçtimai adlı bir de dergi çıkarmıştır. Bu derneğin de ömrü kısa sürmüştür, dernek iki yıl sonra 1920 yılında Kurtuluş Savaşı’nın başlaması üzerine kapanmıştır (Sencer, 1988: 34). Sosyologları bünyesinde toplayan üçüncü dernek Türk Felsefe Cemiyeti’dir. Dernek, 1928 yılında, liselerde felsefe ve sosyoloji grubu dersleri veren öğretmenleri temsil amacıyla Hilmi Ziya Ülken’in girişimiyle İstanbul’da kurulmuştur. Türkiye Harsî ve İçtimai Araştırmalar Derneği Türkiye’de sosyoloji amaçlı kurulan dördüncü dernektir. Beşinci dernek Türk Sosyoloji Cemiyeti’dir. İstanbul merkezli olan bu cemiyet 1949 tarihinde Hilmi Ziya Ülken tarafından kurulmuştur.

1950 yılından 1967 yılına kadar bünyesinde sosyolog barındıran herhangi bir dernek yapılanmasıyla karşılaşmıyoruz. 1967 yılında Ankara merkezli Sosyal Bilimler Derneği kurulmuştur. 1978 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla derneğin adı Türk Sosyal Bilimler Derneği olarak değiştirilmiştir. Günümüzde Türkiye’deki sosyologları bir araya getiren çok sayıda dernek bulunmaktadır. Bunların ilki ve en çok üyeye sahip olanı Sosyoloji Derneği’dir. Sosyoloji Derneği bugüne kadar Türkiye’de faaliyet gösteren en uzun ömürlü sosyoloji derneğidir. Ayrıca Günümüzde Uluslararası Sosyoloji Derneği’nde Türkiye’yi Sosyoloji Derneği temsil etmektedir. Günümüzde aktif olan kuruluş tarihine göre ikinci dernek Sosyoloji Mezunları Derneği’dir. Kısa adı SOMDER olan derneğin kuruluş tarihi 2007’dir. Sosyologlara yönelik faaliyette bulunan kuruluş tarihi itibarıyla üçüncü dernek Sosyologlar Derneği’dir. Kısa adı SOSYODER olan derneğin kuruluş yılı 2012’dir. Derneğin kurucusu Sami Şener’dir. 2012 yılında kurulan bir diğer dernek Yeniden Sosyoloji Derneği’dir. Kısa adı YESODER olan derneğin kurucusu Korkmaz Sural’dır.

Sosyolojinin Meslekleşmesi

Sosyoloji mesleğinin Türkiye’de icra edilebileceği üç temel alan bulunmaktadır: Yükseköğretimde akademisyenlik. Ortaöğretimde öğretmenlik. İş hayatında sosyologluk. Sadece özel veya resmi kurum ve kuruluşlarda mesleki performans gösteren kişiler meslekten sosyolog sayılmaktadır. Akademisyenlik ve öğretmenlik ise sosyologluk dışında, ayrı mesleklerdir. Sosyolojinin meslekleşmesi derken kastedilen sosyologların öğretim kurumları dışındaki çalışma alanlarında gelir getirici faaliyetleri, yetki ve sorumluluklarıdır.

DERS ADI Sosyolojiye Giriş

ÜNİTE ADI Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişme

ÜNİTE NO 5

YAZAR Prof.Dr. ÖZGÜR SARI

TOPLUMSAL YAPI

Sosyolojik perspektifin doğmasında düşünürlerce başlangıç noktası olarak kabul edilen sanayi devrimi yeni toplumsal yapılar ortaya çıkarmıştır. Sosyoloji de bu yeni çıkan toplumsal yapıları anlamak için, sanayi öncesi ve sonrası oluşan toplumsal yapıları karşılaştırmalı olarak ele almış ve sanayi toplumuna kadar geçen süreçleri analiz etmeye çalışmıştır.

Toplumsal yapılar bir arada yaşayan insanların ihtiyaçlarına cevap niteliğinde ortaya çıkan örgütlenmeler olarak da anlaşılabilir. Bu yapılar rol, statü, meslek gibi mikro düzeyde sosyal düzenlemeler olmakla birlikte aile gibi en küçük yapı taşları, aşiret, kent, devlet gibi daha makroya doğru yapılanmalar şeklinde olabilmektedir. Her ne düzeyde olursa olsun, insanların bir arada yaşamalarından doğan doğal ve kendiliğinden şekillenmiş gibi görünen bu yapılar bir yönüyle insan ürünüdür.

İster mikro düzeyde olsun isterse makro düzeyde olsun, herhangi bir sosyal olayı ya da olguyu açıklama da gerek klasik sosyologlar gerekse çağdaş sosyologlar daha yüzeysel ya da daha detaylı olsun ama mutlaka bu olay ya da olguyu bir toplumsal yapı içinde açıklaya gelmişlerdir.

Toplumsal Yapıyı Oluşturan Unsurlar

Toplumsal yapılar bireylerin birbirleriyle ve içindeki buldukları toplumsal örgütlenmelerle olan ilişkisellikten ortaya çıkıyorsa, bireyler toplumsal yapıların en küçük öğeleridir diyebiliriz. Bireylerin toplumsal ilişkiler içindeki edindikleri konumlara statü denilmektedir. Statülerine uygun geliştirdikleri ve uyguladıkları davranış kalıplarına ise rol denilmektedir.

En küçükten en büyüğe doğru ele alınacak olursa, aile, meslek grupları, arkadaş grupları, gibi gruplar da toplumsal yapının temel öğelerindedir. Birincil ve ikincil toplumsal gruplar diye ikiye ayrılarak sosyolojide ele alınan toplumsal gruplar toplumsal yapının en temel yapı taşlarındandır. İlişkilerin daha samimi olduğu, gayri resmi kuralların hakim olduğu ve bireylerin başta duygusal olmak üzere en temel sosyal ihtiyaçlarının karşılandığı birincil gruplar aile, yakın arkadaşlar, akrabalar ve en yakın komşular gibi gruplardır. Buna karşın ikincil gruplar, okul, işyeri gibi resmi kuralların hüküm sürdüğü ve profesyonelliğin egemen olduğu gruplardır. Bir birey, bilgi, beceri, inanç, tutum ve davranışlarını içinde yetiştirdiği ve bulunduğu birincil ve ikincil gruplar içinde öğrenir ve geliştirir.

Toplumsal yapıyı oluşturan bir diğer önemli unsur ise kültürdür. En temelde maddi ve maddi olmayan şeklinde iki türlü incelenen kültür, genel olarak bir toplumun yaşam tarzını ve kimliğini belirleyen çok geniş maddi ve maddi olmayan tüm unsurların genel toplamıdır. Bu kadar geniş olan kültürün incelenmesi de sosyolojide geniş yer tutmuştur.

Toplum bir sosyal organizasyon halidir. Bir araya gelen insanların ilişkilerini düzenleyen, yaşamları için ihtiyaçlarını karşılayan, kaynakların dağıtımını sağlayan ve toplumun süregelmesini sağlayan kurumlar inşa edilmiştir. Siyaset, ekonomi, ordu, din, sağlık, eğitim gibi sosyal kurumlar toplumsal yapısı oluşturan, düzenleyen ve toplumsal yapının devamını sağlayan diğer önemli unsurlardır.

Toplumsal kurumlar içinde bulunduğu toplumsal yapının kendine has karakteristiği içinde farklı farklı şekillerde örgütlenir ve görünüm kazanır.

Toplumsal Yapıda Değişim

Toplumsal yapılar devingen ve sürekli değişen süreçleri sosyolojinin de en önemli çalışma alanlarından birisi olmuştur. Sanayi devrimi sonrası bir bilim dalı olarak yerini alan sosyoloji, ilk etapta sanayi öncesi toplumların sanayi toplumuna geçen süreçteki değişimlerini incelemiş ve bu değişimin getirdiği yenilikleri anlamaya, kavramaya çalışmıştır. Günümüzde ise sanayi devriminin şekillendirdiği toplumların yeniden hızlı ve köklü bir değişim geçirdiği ve bilgi teknolojilerinin egemen olduğu, farklı bir toplumsal örgütlenmeye ve yapıya doğru insanlığın yolculuğunun sürdüğünü görmekteyiz. Farklı teoriler veya bakış açıları olsa bile, ortak olan nokta şudur ki; toplumsal değişimin farklı toplumsal normaler, örgütlenmeler, ilişkiler, roller ve statüler, üretim biçimleri, kültürler getirdiğidir.

TÜRKİYE’NİN TOPLUMSAL YAPISI

Türkiye'nin toplumsal yapısını anlamaya yönelik çalışmalar Türkiye Cumhuriyeti öncesine de mutlaka göz atmaktadır. Tarihsel arka planını anlamak ve köklerini analiz edebilmek için, bugünü irdelerken geçmişine de göz atan çalışmalar mevcuttur. Toplumsal yapılar birbirinden kopuk evreler değil, birbirini doğuran ve akışkan süreçler neticesinde şekillenir. Türkiye'nin toplumsal yapısını anlamak için de geçmişe bakmak gerekmektedir. Kimi çalışmalar İslamiyet öncesi Türk toplumlarına kadar gitmekte; günümüzün kimi kültürel dokusunun temellerini teşkil eden göçebe kültürünün Orta Asya bozkırlarındaki yaşam biçimlerine ve toplumsal yapılarına bakmaktadır. Fakat ağırlıklı olarak Osmanlı modernleşmesi günümüz Türkiye toplumsal yapısının en önemli temel taşlarından olduğundan, Osmanlı modernleşmesine ağırlık vermektedir.

Nüfus Yapısı ve Göç Hareketleri

Türkiye'nin toplumsal yapısının en önemli unsurlarından olan nüfusun ve demografik yapısının şekillenmesinde Osmanlı Devleti dönemindeki nüfus hareketlerinin ve demografik süreçlerin etkisi büyüktür. Osmanlı nüfusu ağırlıklı olarak kırsal alanda yaşadığından ve iktisadi faaliyet olarak yaşamını tarım ve hayvancılıkla kazandığından, aile yapısını ve nüfusu da tarım belirlemekteydi. Buna karşın Osmanlı nüfus yapısının en belirgin ve en çok ele alınan iki özelliğinden birisi heterojen bir yapıya sahip oluşudur. Osmanlı'da nüfus yapısının ikinci önemli özelliği ise göçlerle şekillenmesidir. Osmanlı tarihi uzun süren savaşlar ve neticesinde oluşan sınır değişimleriyle şekillenmiş bir tarihtir. Osmanlı'dan sonra Türkiye Cumhuriyeti döneminde de göç hareketleri devam etmiş ve nüfus yapısını şekillendirmeyi sürdürmüştür.

Kır-Kent Ayrımı ve Kentleşme

Osmanlı'dan itibaren nüfus yapısı ağırlıklı olarak kırsal alanda yaşayan ve tarım ve hayvancılıkla uğraşan bir nüfustu. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda da nüfusun % 90'ı köylerde yaşamakta ve geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamaktaydı. Geleneksel kır yerleşmesinin merkezinde caminin olduğu ve cami etrafında örgütlenildiği köy yaşamında, birincil ve samimi ilişkilerin ve dayanışma bağlarının kuvvetli olduğunu söyleyebiliriz. Kırdaki çözülme ve göç verme neticesinde hızla boşalan, yaşlıların ve kadınların ağırlıkta olduğu köyler haline gelmektedir.

Fakat 1950'li yıllardan itibaren Türkiye'de tarımda makineleşmenin yaygınlaşması neticesinde açığa çıkan topraksız köylülerden oluşan işgücü, başta İstanbul olmak üzere büyük kentlere göç etmiştir. Başta iş aramak için ardından eğitim, sağlık başta olmak üzere kentin sunduğu sosyal ve ekonomik imkanlardan yararlanabilmek için göçler devam etmiştir. Bu durum neticesinde Türkiye'nin başta üç büyük metropol şehirleri İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere büyük kentlerde göçlerle gelenlerin oluşturduğu gecekondu ve kenar mahalleler ortaya çıkmıştır. Günümüzde kentlerin başlıca sorunları, göç ve çarpık kentleşme neticesinde işsizlik, altyapı ve konut yetersizliği, suç ve kamu hizmetlerinde aksamalar. Kentsel nüfusun oranı artık daha baskındır ve günümüzdeki toplumsal olayların, hareketlerin ve değişimlerin merkezini kentler ve metropoller oluşturmaktadır.

Ekonomi ve Üretim Biçimleri

Klasik Osmanlı'da üretim tarıma dayanmakta ve tarımdan gelen artı değer orduyu ve sarayı beslediği bir imparatorluk sistemiydi. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması aynı zamanda ulusal bir ekonominin de yaratılması sürecini de içermektedir. Sanayi, madencilik, hizmetler gibi bazı sektörlerin cılız da olsa son dönem Osmanlı'da gelişmeye başladığı, Osmanlı üretim tarzının ise kapitalizmin etkisinin imparatorluk içlerine girmesiyle birlikte sancılı bir şekilde dönüştüğü görülmüştür. Cumhuriyetle birlikte tarımdan gelen artı değerle ve dışarıdan alınan kredilerle sanayi hamlesi başlatılmış ve ithal edilen ürünlerin yurt içinde üretilmesi gayretine girişilmiştir. 1950-1960 arası Demokrat Parti dönemi, liberal ekonomi uygulamaları ile şekillenmiş bir dönem olmuştur. Tarımda makineleşme, sulama, gübre kullanımı gibi modern tekniklerin artarak yaygınlaşması, tarımın kapitalizme eklenmesi sürecini başlatmıştır. Toprak zenginliğine dayalı sermaye birikimin artık kentlerde sanayi sermayesine dönüşmesiyle birlikte, sanayicinin ihtiyaç duyduğu ucuz işgücü ise tarımdaki makineleşme neticesinde boşta kalan tarımsal işgücü ile sağlanmıştır. 1980 askeri darbesi neticesinde, Turgut Özal ile birlikte başlayan neoliberal politikalar Türkiye ekonomik yapısını günümüze kadar şekillendirmiştir. Tamamen özel sektöre öncelik tanıyan ve özelleştirmeler yoluyla devletin ekonomideki ağırlığını olabildiğince azaltan bir model olan neoliberal ekonomi, İngiltere'de Thatcher, ABD'de Reagan ile birlikte Türkiye'de de etkisini hissettiren bir süreç olmuştur. 1990 sonrası döneme küresel ekonomi dönemi diye adlandırmak yanlış olmaz. Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği Anlaşması yapmış bir Türkiye'nin ucuz ve ihracata dayalı üretim ile düşük kurdan faydalanan bir ekonomi haline geldiği görülmektedir. Sektörler bazında incelendiğinde artık günümüzde Türkiye ekonomisinde tarımın gerek işgücü içindeki payı gerekse milli gelirdeki payı bazında en son sırada yer aldığı görülmektedir. Sanayi sektörü ikinci sırayı alırken en fazla pay hizmet sektöründedir. Dinamik bir özel sektör ve küresel çapta bir sermaye birikiminden halen yoksun Türkiye ekonomisinde, kamu hala en fazla işveren ve ekonomide en fazla paya sahip aktör olmaya devam etmektedir.

Dinsel Yapı

Osmanlı toplumunun dinsel olarak da çeşitlilik arz ettiği yukarıda belirtilmişti. Gerileme ve dağılma döneminde gayri müslim tebaanın yaşadığı toprakların kaybedilmesi ve akabinde nüfus mübadelesi ve

göçlerle gayrimüslim nüfus bugünün Türkiye toplumunda yüzde birden az bir oranı teşkil etmektedir. Türkiye’de toplumsal yapı taşlarını kutuplaştıran ve fay hattı haline gelen en önemli dini-mezhepsel kimlik Sünni ve Alevi kimliği olmuştur. 1970’lerde yoğunlaşan çatışma hali günümüzde devam etmemekle birlikte Aleviler için Diyanet İşleri Başkanlığı’nda temsiliyet ya da kamu hizmeti olarak din hizmetlerinden ve ödeneklerinden yararlanmak, siyasi dil ve söylemde Alevi kimliğinin tanınması gibi konular sıcaklığını korumaktadır. Günümüzde dindarlığın kentlerde örgütlenmesi ve devletin egemen aygıtlarına sahip olmaya başlaması ile Şerif Mardin’in merkez-çevre ikiliği açıklamasından yola çıkarak çevreden merkeze geçen dindarlığın zamanla burjuvalaşması, yönetime sahip olması, statü ve gelir açısından yukarı yönlü bir hareketlilik gerçekleştirmesini sağlamıştır.

TÜRKİYE’DE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

Türkiye’de günümüzdeki toplumsal değişimin pek çok dinamiği ve yönü bulunmakla birlikte, ağırlıklı olarak sosyolojik açıdan Yeni Toplumsal Hareketler bağlamında kentsel alanlarda ve metropollerde ortaya çıkan yeni kimlikler, yaşam tarzları, siyaset yapma pratikleri, görünür olma ve farkındalık yaratma girişimleri popüler kültür ve gençler tarafından şekillendirilmektedir. Yeni olan hareketlerin ve kimliklerin küresel anlamdaki yükselişinden azade olmayan Türkiye’nin toplumsal yapısını da artık anlama sürecinin halen devam ettiği bu yeni toplumsal hareketler ve yaşayışlar oluşturmaktadır. Ayrıca günümüzde yeni bir olgu olarak Türkiye hızla dışarıdan göç alan ve bu göçle şekillenen bir ülke olmuştur. Yeni bir kimlik temelli fay hattı ise mülteci ve yerli olma üzerinden tezahür etmekte ve yeni toplumsal olaylara gebe olmaktadır. 2011 yılında Suriye’de patlak veren iç savaş neticesinde sayısı bazı kaynaklarda farklılık gösterse de milyonlarla ifade edilen bir kitle bugün Türkiye’de yaşamakta ve yaşamlarını idame ettirmektedirler.

DERS ADI Sosyolojiye Giriş

ÜNİTE ADI Ekonomi Sosyolojisi

ÜNİTE NO 6

YAZAR Doç.Dr. GÖKÇEN ÇATLI

Ekonomi ve toplumsal yaşam arasındaki ilişki, insanlık tarihinin en eski dönemlerinden itibaren toplumların örgütlenme biçimlerini belirleyen temel faktörlerden biri olmuştur. Ekonomi, yalnızca mal ve hizmetlerin üretim, dağıtım ve tüketim süreçlerini düzenlemekle kalmaz; aynı zamanda bireyler arası ilişkileri, toplumsal kurumları ve kültürel değerleri de şekillendirir (Polanyi, 1944/2001: 57). Ekonominin toplumsal yaşamla ilişkisi, Antik Çağ'da Aristoteles'in Politika adlı eserinde "oikonomia" kavramıyla hane ve toplum yönetimini açıklamasından itibaren düşünsel bir tartışma konusu olmuştur (Aristoteles, 1998: 28). Orta Çağ'da ekonomi, dini ve toplumsal normların içine gömülü bir düzen iken, modern dönemde piyasa mekanizmalarının özerkleşmesiyle farklı bir boyut kazanmıştır (Weber, 1922/1978: 164). Özellikle Sanayi Devrimi (18. yüzyıl) sonrası ekonomi, toplumsal yaşamın merkezine oturmuş ve bireylerin yaşam koşullarını, sınıfsal konumlarını ve sosyal ilişkilerini belirleyen başat faktörlerden biri haline gelmiştir (Smith, 1776/1999: 31). Bu nedenle ekonomi, yalnızca teknik bir süreç değil, toplumsal yapının dinamiklerini dönüştüren bir mekanizma olarak da ele alınmalıdır.

20. yüzyılın sonlarından itibaren hız kazanan küreselleşme süreci, ekonominin toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini daha görünür hale getirmiştir. Küreselleşme, yalnızca mal, hizmet ve sermaye akışlarının artışı değil, aynı zamanda kültürel, siyasal ve toplumsal ilişkilerin de yeniden örgütlenmesidir (Held & McGrew, 2007: 3). Bu bağlamda ekonomi, toplumsal yaşamın küresel ölçekte dönüşümünü belirleyen temel dinamiklerden biri haline gelmiştir. Küreselleşme ile birlikte üretim ve ticaret süreçleri ulusal sınırların ötesine taşınmış, ulus-devletlerin ekonomik bağımsızlıkları görece azalmıştır. Saskia Sassen'in belirttiği gibi, küresel kentler bu sürecin merkezinde yer almakta ve finansal-ekonomik faaliyetlerin yeni odakları haline gelmektedir (Sassen, 2001: 5). Bu durum, toplumsal yaşamın mekânsal örgütlenmesini ve sınıfsal yapısını da derinden etkilemektedir. Ekonomi-toplum ilişkisi farklı kuramcılarca değişik şekillerde yorumlanmıştır:

Karl Marx, ekonomik altyapının (üretim ilişkileri) toplumsal üstyapıyı (hukuk, siyaset, kültür) belirlediğini savunur. Ona göre "toplumun maddi üretim biçimi, genel olarak toplumsal, siyasal ve entelektüel yaşam sürecini koşullandırır" (Marx, 1976: 4). Bu bakış, ekonomiyi toplumsal yaşamın belirleyici faktörü olarak konumlandırır.

Max Weber, ekonomiyi toplumsal eylemin bir boyutu olarak ele alır. Ona göre kapitalizmin yükselişi yalnızca ekonomik zorunluluklardan değil, aynı zamanda Protestan ahlakı gibi kültürel değerlerden kaynaklanır (Weber, 1905/2002: 21). Böylece ekonomi ve toplumsal yaşamın karşılıklı etkileşim içinde olduğu vurgulanır.

Karl Polanyi, modern öncesi toplumlarda ekonominin toplumsal ilişkiler içinde gömülü olduğunu, piyasa ekonomisinin ise bu ilişkilerden ayrışarak toplumu yeniden biçimlendirdiğini belirtir. Polanyi'ye göre "ekonomi, insan toplumlarının içine yerleştirilmiştir ve onlarla birlikte işlev görür" (Polanyi, 1944/2001: 57).

Émile Durkheim ise işbölümünün toplumsal dayanışma biçimlerini dönüştürdüğünü ileri sürer. Ona göre modern ekonomide işbölümü, "organik dayanışma" adı verilen, farklı rollerin birbirine bağımlılığına dayalı yeni bir toplumsal düzen yaratır (Durkheim, 1893/1984: 60).

Anthony Giddens, küreselleşmeyi "zaman ve mekânın sıkışması" olarak tanımlar; ona göre küreselleşme, toplumsal yaşamın her alanında insanların birbirine daha bağımlı hale gelmesine yol açar (Giddens, 1990: 64). Bu, ekonomik ilişkilerin kültürel ve sosyal yaşamla iç içe geçmesini güçlendirmiştir.

Manuel Castells, bilgi teknolojilerinin öne çıktığı "ağ toplumu" kavramıyla küresel ekonominin toplumsal yaşamı nasıl dönüştürdüğünü açıklar. Castells'e göre günümüz toplumu, bilgi akışlarının ve küresel ekonomik ağların belirlediği bir yapıya sahiptir (Castells, 2010: 77).

Ulrich Beck, küreselleşmenin aynı zamanda risk toplumu yarattığını vurgular. Ekonomik küreselleşme, iş güvencesizliği, çevresel krizler ve sosyal eşitsizlikler gibi yeni risk biçimlerini toplumsal yaşamın merkezine taşımıştır (Beck, 1992: 21).

Ekonominin toplumsal yaşam üzerindeki etkisi, sınıf yapılarının oluşumundan kültürel kimliklerin

şekillenmesine kadar uzanır. Modern kapitalist toplumlarda bireylerin sosyal statüleri, büyük ölçüde ekonomik konumlarıyla belirlenmektedir (Bourdieu, 1986: 243). Aynı zamanda ekonomik ilişkiler, aile yapısından eğitim kurumlarına kadar toplumsal yaşamın her alanında dönüştürücü bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda ekonomi, toplumsal yaşamın yalnızca bir boyutu değil, aynı zamanda onun işleyiş mantığını ve örgütlenme biçimini şekillendiren bir eksen olarak görülmelidir. Küreselleşme çağında ekonomi ve toplumsal yaşam arasındaki ilişki daha karmaşık hale gelmiştir. Küresel ekonomik entegrasyon, yeni orta sınıfların ortaya çıkmasına yol açarken aynı zamanda gelir eşitsizliğini de derinleştirmiştir (Stiglitz, 2002: 58). Kültürel açıdan bakıldığında, küresel tüketim kültürü yerel yaşam tarzlarını dönüştürmekte, bireylerin kimliklerini şekillendirmektedir (Ritzer, 2011: 12).

DERS ADI Sosyolojiye Giriş

ÜNİTE ADI Siyaset Sosyolojisi Bağlamında Devlet ve Toplum

ÜNİTE NO 7

YAZAR Dr.Öğr.Üyesi BURCU GÜDÜCÜ

Siyaset Sosyolojisi Bağlamında Devlet ve Toplum

Sosyoloji, toplumsal yaşamın yapılarını, ilişkilerini ve dinamiklerini bilimsel olarak inceleyen temel bir disiplindir. Siyaset sosyolojisi ise, bu geniş çerçeve içinde devlet, iktidar, otorite, meşruiyet ve siyasal süreçlerin toplumsal bağlamda nasıl işlediğini analiz eden önemli bir alt alandır. Siyaset sosyolojisi, siyasal kurumları yalnızca hukuki ve idari yönleriyle değil, toplumla kurdukları çok boyutlu ilişkiler üzerinden ele alır. Bu disiplin, toplumsal yapının siyasetle kurduğu karşılıklı ilişkiyi çözümlenerek hem toplumu hem de devleti derinlemesine kavramak açısından merkezi bir öneme sahiptir. Siyaset sosyolojisi, siyaseti toplumdan bağımsız bir olgu olarak ele almaz; aksine, siyaset ile toplum arasındaki çift yönlü etkileşimi inceleyen bir bilim dalıdır. Siyaset bilimi daha çok devletin kurumsal yapısını, rejimleri ve seçimleri analiz ederken, siyaset sosyolojisi bu kurumların yer aldığı toplumsal yapıya, kültürel özgüllüklere ve sosyal dinamiğe odaklanır.

Temel Kavramlar ve İlişkileri

Siyaset (Arapça kökenli) ve Politika (Yunanca polis'ten türemiş) kavramları, toplumsal kaynakları yönetmek olarak özetlenebilecek toplumsal işlevlere işaret eder. Siyaset, insan ilişkilerinin ve toplumsal yaşamın kendine özgü bir parçasıdır ve insanları ortak değerler etrafında buluşturarak belli hedeflere yönelme amacı taşır. Politika kavramı, iki farklı görüş etrafında açıklanır: Çatışma görüşü, politikayı toplumdaki değerlerin paylaşımı üzerine kurulu geniş bir mücadele alanı, özellikle de iktidar mücadelesi olarak görür. Bütünlük görüşü ise politikayı, kamu yararını koruyarak toplumsal bütünlüğü tesis etmeye ve ortak iyiliği gerçekleştirmeye yönelik bir çaba olarak tanımlar. Siyaset sosyolojisi için bu kavramların merkezinde Devlet olgusu bulunur.

Devletin Köken Teorileri

Devlet kurumu, insanlık tarihinin her aşamasında var olmamış; tarımın gelişmesi, artı ürünün birikmesi, özel mülkiyetin yaygınlaşması ve toplumsal sınıfların belirginleşmesiyle ortaya çıkmış oldukça yeni bir olgudur. Devletin nasıl ortaya çıktığını açıklamaya yönelik başlıca beş teori mevcuttur:

1. Aile Teorisi: Devleti, ailenin zamanla büyümesinden, geniş ailelerin ve kabilelerin birleşmesiyle meydana gelen doğal bir gelişimin sonucu olarak görür. Bu teoriye göre ataeril ailede babanın otoritesi, devlet yönetimine model olmuştur. Aristoteles ve Konfüçyüs bu yaklaşımı desteklemiştir.
2. Kuvvet ve Mücadele Teorisi: Devleti, güçlülerin zayıflar üzerinde kurduğu baskı ve zor yoluyla ortaya çıkan bir teşkilat olarak tanımlar. Max Weber, devleti, geçmişte herkese açık olan güç kullanımını kendi tekelinde toplamış bir kurum olarak tanımlayarak bu görüşe vurgu yapar.
3. Toplumsal Sözleşme Teorileri: Modern kuramların en etkililerinden biridir. Bu kurama göre devlet, bireylerin karşılıklı rızasına dayanan bir sözleşme ile kurulmuştur. Thomas Hobbes, doğa durumunu " herkesin herkesle savaş halinde olduğu" kaotik bir ortam olarak görür ve kaostan kurtulmak için bireylerin tüm haklarını mutlak bir egemene (Leviathan) devretmesini savunur. Buna karşılık John Locke, doğa durumunu barışçıl bulur, ancak doğal hakların (yaşam, özgürlük, mülkiyet) güvence altına alınması için sınırlı yetkili bir devletin kurulmasını, halkın rızasıyla gerçekleşen bir sözleşmeye bağlar.
4. Biyolojik Teori: Devleti, canlı bir organizmaya benzetir; doğal yasalar çerçevesinde kendiliğinden ortaya çıkan, büyüyen ve gelişen bir yapıdır. Üretim işlevleri beslenmeye, hükümetler ise beynin işlevine benzetilir. Bu teori, devleti uyum ve işlevselliğin ürünü olarak görür.
5. Ekonomik (Marksist) Teori: Karl Marx ve Friedrich Engels öncülüğünde geliştirilen bu yaklaşım, devleti, toplumsal tabakalaşmanın ve sınıf ayrımının belirginleştiği sınıflı toplumların ürünü olarak görür. Tarihsel materyalizme göre toplum, alt yapı (ekonomik yapı) ve üst yapı (hukuk, ideoloji, devlet) olarak ikiye ayrılır; devlet, egemen sınıfın çıkarlarını koruyan bir baskı ve zor aygıtıdır.

Modern Devlet Kavramı ve Türleri

Modern devlet, belli bir toprak parçası üzerinde bağımsız olarak yaşayan, egemen olan ve yasal düzeni uygulamak için askeri güç kullanma kapasitesi olan bir aygıttır. Modern devletin temel

karakteristikleri; egemenlik, yurttaşlık ve ulusçuluktur. Egemenlik, devletin tanımlanmış sınırları içinde otoritesini, başka hiçbir güce bağımlı olmadan kullanabilmesi anlamına gelir.

Devletler, siyasi iktidarın örgütlenmesi ve kullanılması bakımından başlıca iki türe ayrılır:

1. Tekçi (Üniter) Devlet: Siyasi iktidar tek bir merkezde toplanmıştır; tüm vatandaşlar aynı siyasal merkezin otoritesi altındadır ve tek bir anayasa geçerlidir.

2. Birleşik (Federal) Devlet: Siyasi iktidar tek bir merkezde toplanmaz; iki veya daha fazla kurucu (federe) devlet ortak bir anayasa çerçevesinde birleşir. Federe devletler içişlerinde özerk, dışişlerinde ise federal devlete bağlıdır. ABD ve Almanya başlıca örneklerdir.

Gelenekselleşmiş ayrıma göre ise devlet biçimleri Monarşi, Oligarşi ve Demokrasi olarak sınıflandırılır. Demokrasi ('halk iktidarı'), hukuken hükümet etme yetkisinin halkın elinde bulunması anlamına gelir.

İktidar, Meşruiyet ve Otorite İlişkisi

İktidar olgusu, sadece devlet örgütlenmesiyle sınırlı olmayıp, toplumsal yaşamın (aile, iş yaşamı vb.) tümünde var olan evrensel bir olgudur. İktidar, kişilerin ya da grupların, başkaları karşı çıktığında bile kendi istediklerini gerçekleştirebilme yeteneğidir. İktidarın ön koşulu güçtür (etki yapabilme yeteneği), iktidar ise gücün belirli bir çerçevede kullanılması eylemidir. Siyasi iktidar, bir topluluğun ortak yaşamını düzenleyen kararların alınması ve uygulanması sürecinde, bu kararlara uyulmasını sağlama yeteneğidir.

İktidarın sürekliliği için meşruiyet kritiktir. Meşruiyet, en basit tanımıyla bir iktidarın yönetilenler tarafından haklı, yerinde ve kabul edilebilir görülmesidir. Meşruiyet, gücün (iktidarın) yalnızca kurumsallaşması değil, aynı zamanda ahlaki bir temele de sahip olması sürecini anlatır. İktidarın varlık koşulu güç ise, süreklilik koşulu meşruiyettir. Hukukilik (yasalara uygunluk) ile meşruiyet her zaman örtüşmez; yasal prosedürlere uygun olan bir karar (hukuki) toplumun geniş kesimleri tarafından adil bulunmayabilir (meşru değil).

Otorite kavramı ise meşru iktidar anlamına gelir; yönetilenlerin rızasıyla itaatin sağlandığı bir güçtür. Max Weber otoriteyi üç ideal tipte incelemiştir:

1. Geleneksel Otorite: Meşruiyetini kuşaktan kuşağa aktarılan geleneklerden, göreneklerden ve yerleşik inançlardan alır.

2. Karizmatik Otorite: Meşruiyetini liderin olağanüstü, kutsal veya kahramanlık atfedilen kişisel niteliklerinden alır. Karizmatik otorite, liderin kişisel özelliklerine bağlı olduğu için genellikle onun ölümüyle zayıflar.

3. Yasal-Akılci Otorite: İktidarın yönetme gücünü, rasyonel aklın belirlediği yasalardan ve kurallara uyma inancından alır. Günümüz modern ulus devletlerinde baskın olan otorite tipi budur.

Siyaset Sosyolojisinin Bütüncül Önemi

Siyaset sosyolojisi, devletin ve iktidarın yalnızca "yönetme" işleviyle değil, aynı zamanda toplumsal bütünleşmeyi sağlama, normatif düzeni koruma ve meşruiyet zeminini güçlendirme işlevleriyle birlikte ele alınması gerektiğini ortaya koyar. Bu disiplin, siyasal yapıları toplumsal kültür, değerler sistemi ve tarihsel bağlam içinde analiz ederek, toplumsal düzenin nasıl tesis edildiğini ve değişim süreçlerinin dinamiklerini anlamak açısından vazgeçilmez bir bakış açısı sunar. Siyaset sosyolojisi, disiplinlerarası çerçevesiyle siyasi sistemleri hem tarihsel derinlik hem de toplumsal bağlam açısından bütüncül olarak anlamamıza olanak tanır.

DERS ADI Sosyolojiye Giriş

ÜNİTE ADI Kültür ve Toplum

ÜNİTE NO 8

YAZAR Prof.Dr. CUMHUR ASLAN

Her insan bir kültürün içine doğar. “Kültür, yirmi dört saatte yaşadığımız her şeydir” sözü bu anlamda kültürün insan için önemini açık biçimde göstermektedir. İnsanın gündelik hayatı bir kültür dairesi içerisinde geçer: aile, okul, sosyal çevre, mahalle, düğünler, doğum günleri, cenazeler, yemek kültürü, çocuk yetiştirme vb. olmak üzere bir insanın sabah uyandığı andan akşam uyuyana kadar, hatta “uyanma” ve “uyuma” ritüelleri de belirli kültürel pratikler içinde şekillenir. Kültür üzerinde kolayca konuşulan ama tanımlanması zor olan bir kavramdır. Kültürü kısaca ve basitçe tanımlamak zor olduğu gibi, sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi, iletişim bilimler vb. pek çok bilimsel alan kültür kavramını kendi perspektiflerinden tanımlarlar. Alfred Kroeber ve Clyde Kluckhohn (1952) yılında yaptıkları çalışmada kültüre yönelik 164 farklı tanımı bir arada sunmuşlardır. Kültür konusunda en çok benimsenen tanım, E.B. Tylor tarafından yapılmıştır. Tylor (1871) kültürü şöyle tanımlar: “Kültür toplumun bir üyesi olarak insanoğlunun kazandığı bilgi, sanat, ahlak, gelenekler ve benzeri diğer yetenek ve alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür” (Güvenç, 1985: 22). Kültürün ne olup olmadığı, onun bazı özellik ve ilkeleri üzerinde ayrıntılı durularak açıklama yoluna gidilmiştir. Güvenç (1984: 102-107) kültürün özelliklerinin aşağıdaki gibi gruplanabileceğini belirtmektedir:

Kültür, öğrenilebilen bilgi, davranış ve alışkanlıklardır.

Kültür, dil aracılığıyla nesiller boyu aktarılabilen bir özellik taşır.

Kültürün öğretileri toplumdaki topluma değişiklik gösterir.

Kültür toplumsal yaşamda oluşan bir unsur olmakla birlikte aynı zamanda bireysel tutum ve davranışlar kültürel doku içinde önemli bir yer tutar.

Kültür, yaşamsal ve toplumsal gereksinimleri karşılayan, işlevsel bir unsurdur.

Kültür bütünlüştürücü olduğu kadar ayrıştırıcı güce de sahiptir.

Kültür kavramı hayatla ilgili soyut bir kavramdır.

Bir toplum içerisinde kültür, kendini oluşturan temel ve yardımcı kurumlar aracılığıyla sosyal gereksinimleri karşılar. Toplumu oluşturan her kurum bireylerin temel gereksinimlerini karşılamak üzere yapılaşmıştır. Toplum içerisinde aile, ekonomi, eğitim, siyaset, din ve boş zamanları değerlendirme kurumları, bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamak doğrultusunda kurumsallaşmış davranış tarzlarına sahiptirler. Fakat bir bütün olarak kültür, daha genel ve daha kapsayıcı bazı temel özelliklere sahiptir. Fichter 2012:159-160) kültürün insan ve toplum hayatı üzerindeki işlevlerini şu şekilde saptar: Kültürün en önemli işlevleri, insanlara nasıl davranacaklarına dair genel bir çerçeve sunar.

Kültür, toplumun değerlerini bir araya getirir, içerir ve yorumlar.

Kültür aynı zamanda sosyal dayanışma için bir temel oluşturmaktadır.

Kültür bir toplumun “kimlik kartı” gibi işlev görür.

Kültürün belki de en önemli işlevi, her kültürün sosyal kişiliğin oluşmasında en başat faktör olması şeklinde açıklanabilir.

Kültürün temel öğeleri, semboller, dil, değerler ve inançlar, normlardır.

Kültür kendi içinde maddi kültür ve manevi kültür olarak iki kısma ayrılır. Maddi olmayan kültür, zaman süreci içinde toplumda üretilen ve bireylerce paylaşılan, fiziki varlığı olmayan bilgi, inançlar, değerler, gelenekler-görenekler, örf ve adetler, semboller ve ahlaki değerler vb. gibi her şeyi kapsar (bkz. Görsel 8.1). Maddi kültür bir toplumun üyelerinin hayatlarını şekillendiren veya yansıtan fiziksel nesnelere ve eserlere kapsar. Bunların arasında özgün giyim tarzları, mimari, icatlar, yiyecekler, müzik, sanat eserleri sayılabilir (Newman, 2013: 49).

Kişinin kendi kültürünü ve yaşam tarzını norm olarak kabul etmesi, diğer kültür ve yaşam tarzlarından üstün kabul etmesi eğilimi etnosentrik (etnik merkezilik) olarak tanımlanır. Kültürel görecelilik ise, her kültürün kendi bağlamı içinde anlaşılması gerektiği düşüncesine dayanır. Diğer kültür ve yaşam tarzlarının o toplum ve kültür için anlamlı olduğu gerçeğinin farkına varılmasını içerir.

İnsan-insan ile insan-kültür ve toplum-kültür arasındaki ilişkiler, etkileşimler, başı ve sonu kesin belli

olmayan, fakat başlangıç ve sonuçları çok önemli ve anlamlı görünen süreçler içinde gerçekleşir. Kültürün temel yapılarının anlaşılması açısından oldukça önemli olan bu süreçler içinde Güvenç (1997: 85) özellikle kültürlenme, kültürlenme ve kültürleşme süreçlerinin üzerinde durmaktadır. Burada kültürel süreçlere dair daha genel bir açıklama yapılması tercih edilmiştir.

Bir kültürün içinde doğan bireyin, aileden başlayarak arkadaşlık çevresi, okul, vb. gibi kurum ve süreçler yoluyla içinde doğduğu kültürü öğrenmesi sürecine, kültürlenme adı verilmektedir. Kültürleşme (acculturation) iki farklı kültürü çeşitli nedenlerle temas etmesi sonucu alışveriş içine girmeleri, bu alışveriş sonucunda birbirinden alıp verdikleri öğelerin giderek karmaşıklaşması ve kökenlerinin belirsizleşmesi sürecidir (Aydın, 2012: 38). Kültürel yayılma belirli bir kültür merkezinde ortaya çıkan maddi veya manevi kültür öğelerinin çevreye, başka kültürlere yayılması sonucu gerçekleşen bir süreçtir.

Bireyin içinde yaşadığı kültürel koşullardan ayrılıp, yabancı bir kültür içerisinde yaşadığı duygu, çatışma ve yabancılaşma hali sosyolojide kültür şoku kavramıyla değerlendirilir. Kültürel gecikme (cultural lag) kavramı Amerikalı sosyolog W.F. Ogburn tarafından ortaya atılmış bir düşünce olarak kültür ve toplumsal değişme olgusuna ilişkin bir açıklama çabasını içerir. Ogburn, bir toplumsal yapı içerisinde maddi kültür öğeleri ile manevi kültür öğeleri arasında ortaya çıkan farklılığı kültürel gecikme kavramıyla açıklamıştır. Kültürel özümleme, kültürler arasında yaşanan etkileşim sürecinden hâkim kültürün diğer kültürü dönüştürmesi, kendine benzetmesi ve kendi içinde eritmesi olarak tanımlanmaktadır.

Kültürel bütünleşme, günümüzde çokkültürcülük ve kültürel relativizm anlayışlarının yaygınlaşmasıyla birlikte kültürlerin birbirine uyum sağlama ve kendi kültürünü koruyarak var olan kültüre eklenme süreçlerini ifade eder.

Toplum sürekli bir değişim ve farklılaşma süreci içerisinde. Toplumun değişimi aynı zamanda kültürün de sürekli olarak değişimine yol açmaktadır. Kültür bir toplumdan diğerine büyük çeşitlilik gösterdiği gibi, bir zaman diliminden diğerine de çeşitlilik gösterir. Bu açıdan bakıldığında zaman kültür işlevsel, dinamik ve değişkendir. Kültür hem içsel yapısındaki temel unsurlar ile hem de diğer kültürler ile karşılaştırıldığı zaman sürekli bir devinim içerisinde (bkz. Görsel 3).

Toplumun temel bir özelliği olarak kabul edilen kültür, farklı birimler, değişik yapılar ve sınıf, statü, güç ilişkileriyle ilintili olarak farklılaşma gösterir. Bir toplum kültür içerisinde kültür toplumsal sınıflar, iktidar ilişkileri, statüler, zenginlik, servet, yaşam tarzı gibi etkenlere bağlı olarak birbirinden farklı biçimler almıştır.

Yüksek kültür, bir toplumda ekonomi ve yaşam biçimi olarak seçkin bir grubun beğenisini içeren kültür unsurlarıdır. Yüksek kültür sanat, spor, turizm vb. gibi pek çok alanda gözlemlenen bir kültür biçimidir. Yüksek kültür sadece zenginlikle ilintili olmayıp kültürel unsurlara karşı geniş bir ilgi, merak, incelik, zevk ve tarihsel sürecine dair bilgili olmayı içerir.

Bir toplumda çoğunluk tarafından tercih edilen, paylaşılan kültür unsurları popüler kültür olarak tanımlanır. Popüler kültür düşük maliyet, yaygın beğeni ve standart/seri üretim özellikleriyle belirginlik kazanır.

Alt kültür, bir grubu ana kültürden farklı kılan değerler, davranışlar ve fiziki nesnelere şeklinde tanımlanabilir. Bu, 'kültür içinde kültür' olarak ele alınabilir. Belli ırksal ve etnik gruplar, yaş grupları, dini gruplar alt kültürler olarak ele alınabilir (Newman, 2013: 51).

Karşı(t) kültür, alt kültürden farklı olarak egemen kültürel değerleri reddeden, onun yerine alternatif bir kültürel sistem koyma iddiasındaki kültürel biçimlerdir. Her toplumun kendine özgü kültürü ve kendine özgü davranışları vardır. Bazı insanlar ve gruplar toplumda var olan kültüre karşı çıkarlar, ana kültürü reddederler. Toplumda yaygın olarak kabul edilmiş kültüre karşı olan kültürel kalıplara "karşı kültür" denir (Bahar, 2015: 98-99).

Küreselleşme içinde ekonomik, siyasal, hukuksal, kültürel vb. olmak üzere karmaşık süreçtir. Fakat kültürel küreselleşme insan hayatını, anlamlar sistemini, inanç ve değerlerini, tüketim alışkanlıklarını, müzik, sanat, eğlence beğenilerini, medya kültürlerini, turizm tercihlerini etkileyip belirlediği için çok daha fazla hissedilen, tartışılan, akademik, politik, güncel pek çok açıdan süreli ele alınan bir konudur. Kültürel küreselleşme tartışmalarında üzerinde sıkça durulan kavramlardan biri de melezleşme görüşüdür. Kültürlerin yakınlaşmasını, birbirinden farklı kültürlerin karışımını ifade eden melezleşme, kültürel farklılığa, çok kültürlülüğe dayanır.

Kültür bir toplumun en yaygın ve derinliklerine nüfuz etmiş, maddi ve manevi unsurlardan oluşmuş bir bütündür. Bir toplumda üretilmiş maddi ve manevi tüm kültür unsurları, değerler, nesnelere, davranışlar, sözlü ve yazılı ürünler, semboller o toplumun kültürünü oluşturur. Kültür toplumun kimliği olarak tanımlanabilir. Kültür bireylere doğru ve toplumca uygun olan davranış kurallarını öğreterek onlara yaşama deseni sunar. Tarihsel bir olgu olarak kültür, toplumca kabul edilmiş ortak/paylaşılmış çözüm yollarıdır. Bu bağlamda nerede insan ve toplum varsa orada bir kültürden bahsetmek doğru olacaktır.

DERS ADI Sosyolojiye Giriş

ÜNİTE ADI Cinsiyet ve Toplum

ÜNİTE NO 9

YAZAR Dr.Öğr.Üyesi BURCU GÜDÜCÜ

CİNSİYET VE TOPLUM

Bilim insanları dahi, cinsiyet ve cinselliği yakın zamana kadar araştırma konusu olarak görmemişlerdi, bu konu sosyal bilimcilerin gündemine ancak, 20. yüzyılın ortalarında bir araştırma konusu olarak gelmiştir.

CİNSİYET KAVRAMI VE BİLEŞENLERİ

Cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) terimleri toplumları anlayabilmek açısından önemlidir. Kadınlarla erkekler arasındaki farklar üzerinde biyolojik yapının ve çevresel faktörlerin oynadığı rol hakkında ve bunların terminolojiye yansımaları konusunda farklı görüşler vardır.

Biyolojik ve Cinsel Kimlik

Cinsiyet, en genel anlamıyla, kadınlar ve erkekler arasında biyolojik farka işaret etmektedir. Biyolojik cinsiyet kavramı, kadın ve erkek bedenlerine ilişkin biyolojik niteliklere atıfta bulunur. Biyolojik cinsiyetin belirlenmesinde pek çok etken rol oynar (Karadağ, 2008). Bu etkenler:

- Kromozomal cinsiyet: X ve Y kromozomları
- Hormonal cinsiyet: Östrojen ve testosteron
- Eşeysel benzerlikler: Yumurtalıklar ve testisler
- Cinsiyet organları: Vajina ve penis
- Diğer bağlantılı iç organlar: Rahim ve prostat

Transseksüalite; bireyin anatomik cinsiyetini reddetmesi ve karşı cinsin birincil ve ikincil cinsiyet özelliklerine sahip olmak istemesidir. Transseksüellik, kişinin kendi biyolojik cinsiyetinin karşıtı olan cinsiyetten biri olarak algılanma ve yaşama isteğinin bir sonucudur. Transseksüellik bir cinsel yönelim değil, bir cinsel kimliktir.

Cinsel Yönelim

Cinsiyet biyolojik olarak belirlenirken, cinsel yönelim kişinin hangi cinse yöneldiği ile ilgilidir. Cinsel yönelim, kişinin fiziksel veya psikolojik olarak cinsel çekim duyduğu cinsiyete göre belirlenir. Üçe ayrılır:

- a) Heteroseksüellik: Duygusal ve/veya cinsel ilginin karşı cinsiyetten kişilere yönelik olmasıdır.
- b) Eşcinsellik (Homoseksüellik): Duygusal ve/veya cinsel ilginin aynı cinsiyetten kişilere yönelik olmasıdır. Eşcinsellik, günümüzde hastalık sınıflandırmalarından tamamen çıkartılmıştır.

Gey: Erkek bireyin cinsel ilgisinin erkeklere yönelmesi,

Lezbiyen: Kadın bireyin cinsel ilgisinin kadınlara yönelmesi

- c) Biseksüellik: Biseksüellik, en genel anlamıyla, her iki cinsiyetten olan kişilere karşı cinsel olarak ilgi duyma, duygusal veya cinsel bir ilişki içine girme potansiyelidir.

Toplumsal Cinsiyet

Toplumsal cinsiyet kavramı, genel olarak farklı cinsiyetler için toplumda yaygın olarak kabul edilen normları ve bu cinsiyetlerden beklenen davranış biçimlerini ifade eder.

Toplumsal cinsiyet rolleri, rol kavramının anlamından da anlaşılacağı gibi, bireylerin ait oldukları veya ait hissettikleri cinsiyetten kaynaklanan ve toplum tarafından bireye yüklenmiş olan özellikleri, davranış kalıplarını, diğer insanlarla ve cinsiyetle etkileşimin belirleyicilerini içermektedir. Toplum içinde kadın ve erkekler arasındaki sosyal farklılıkların biyolojik farklılıkların bir yansıması olduğunun savunulmasına “doğacı görüş” ve cinsiyet rollerinin kültürel olarak belirlendiği ve sosyal olarak inşa edildiğinin savunulmasına da “gelişmeci” görüş denilir.

Sosyalleşme sürecini konu alan araştırmalar, kız ve erkek çocukların doğuştan itibaren farklı yetiştirildiklerini, sosyalleştirildiklerini gözler önüne serer. Toplumsal cinsiyete ilişkin algı ilk olarak, bireyin içerisine doğduğu, geliştiği ailede oluşmaktadır. Aile içerisinde çocuklar, cinsiyetlerine göre belirlenmiş rol modellerini öğrenir ve bu rol modelleriyle tutarlı davranışları için teşvik edilirler. Hatta, çocuklar şarkılarda, masallarda böyle bir ayrımı öğrenerek büyürler. Doğumdan itibaren kız çocukların pembe, erkek çocukların mavi giydirilmesi, kızların bebekler ve mutfak eşyaları, erkeklerin araba ve silahlar gibi farklı oyuncaklara yönlendirilmeleri bu duruma örnek olarak verilebilir.

Queer Kuram

Queer kuram, bir kültür teorisi olarak 1990'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. Kuram cinsiyet ve cinsel kimliğin “doğal” olgular olmadığını, sosyal ve kültürel aşamalarla inşa edildiğini öne sürer. Queer kuram, biyolojik ve cinsel kimlikleri, iktidar ilişkilerini, toplumsal cinsiyet performanslarını analiz eder, heteroseksüelliğin “doğal” ve “normal” olarak kabul edilmesine karşı çıkar. Buna göre beden ve toplumsal cinsiyet, cinsiyetin performe edilmesi konusunda birlikte çalışan iki mekanizmadır ve toplumsal cinsiyet, cinsiyetin icra edilmesi anlamında bir performans veya bir başka deyişle sunum meselesidir.

Queer kuram ilk başta gay ve lezbiyenlerin dışlanması, damgalanmasıyla ilgilendi. Queer, gündelik dilde “acayip, tuhaf, yadırganan” anlamında kullanılıyor, argoda ise eşcinsellere yakıştırılıyordu. Eşcinseller, bu sözü sahiplendiler ve kendilerini dışlayanlara, dışlanmalarını sahiplenerek meydan okudular.

Queer kuramı heteroseksüel arzu yanında homoseksüel arzuyu yüceltmez. Onun yerine tüm kimliklerin olabirliğini gösteren kuramsal araçlar geliştirmeye çalışır. Queer; cinsiyetsiz, bütün cinsiyetlerden öte bir varoluşu hedefler.

FEMİNİST KURAMLAR

Feminizm, kadınların sırf kadın oldukları için, yani cinsiyetleri nedeniyle maruz kaldıkları baskı ve kısıtlamalara karşı, bu haksızlıkları telafi edecek talepler etrafında örgütlenmelerini ifade eder. Feminizm için, günlük dildeki erkek düşmanlığı kullanımı yanlış bir önyargıdır, amaçlanan kadın ve erkeğin eşit olmasıdır.

Kadın haklarını ilk düşünen, tartışan, şekillendiren aktivistler etrafında oluşan feminist hareketler ‘ protofeminist hareketler’ olarak adlandırılır. Kökleri 18. yüzyılın sonlarına kadar uzanan feminizm dünyaya üç dalga halinde yayılmıştır.

Birinci Dalga Feminizm

Eşitlikçi feministler olarak da adlandırılan birinci dalga feminist hareket, mevcut demokratik sistem içinde kalarak, kadın için temel sivil haklar talep etmektedir. Birinci dalga feminizm 1848 yılında başlayıp, 1900'lerin başlarına kadar devam etmiştir. Birinci dalga feministler, özellikle kadınların toplum içindeki düşük statülerini sorgulamışlar ve ataerkilliğin olumsuz etkilerini duyurmaya çalışmışlardır. Birinci dalga feminizmin en önemli talepleri, kadınların; eğitim ve meslek sahibi olmalarının önünün açılması, mülkiyet edinme ve evliliklerinin sonlandırabilme hakkı, aile içi şiddetle mücadele, eşit işe eşit ücret, kadınlara oy hakkının verilmesi idi.

Birinci dalga feminizmin kazanımları arasında, İngiltere'de kadınların 1857'de zina ve 1937'de ise şiddet nedeniyle boşanma haklarını elde etmeleri yer alır. Diğer önemli bir başarıları da erkeklerin eşlerini dövme haklarının kalkmış olmasıdır. Birinci Dalga Feminizm, Yeni Zelanda'da 1893'te yürürlüğe giren kadın seçme hakkının elde edilmesiyle güçlenerek yeni bir dalgaya doğru evrilmiştir.

İkinci Dalga Feminizm

İkinci dalga feminizm 1960'larda başlayıp, 1990'lara kadar sürmüştür, daha çok sosyal ve ekonomik eşitsizlikler üzerine odaklanmışlardır. İkinci dalga feminizmin en önemli başarısı cinsiyete dayalı eşitsizlikleri gözler önüne sermek, ataerkilliğin tüm toplumsal yapı ve kurumları etkisi altına aldığı göstermek olmuştur. İkinci dalga feminizm, birinci dalganın çalışma hayatına ve yurttaşlığa ilişkin eşitlik taleplerini sürdürmekle birlikte gündemine; cinsellik, beden, kadınlara yönelik şiddet ve kadınların görünmeyen ev emeği gibi konuları dâhil eder. Bu yeni mücadele alanları feminist politikanın sınırlarının yeniden tanımlanması anlamına gelir.

“Özel (ya da kişisel) olan politiktir!” sloganıyla feministler o güne kadar politika-dışı olarak görülen, mahrem görülen sorunları politikleştirdiklerini ilan etmektedirler. Bu sayede kadınlar konuşmaya başladılar. Kendi kişisel deneyimleri ile başka kadınların kişisel deneyimleri arasındaki benzerlikleri keşfetmek ve yaşamlarının bu yönlerini kamusal (siyasal) bakımdan önemli bir duruma yükseltmek, kadınlar açısından siyasal bir eylemdi. Ortak bir ezilmişlikleri olduğunu düşünen kadınlar yaşadıkları deneyimleri anlattılar. “Kız kardeşlik güçlüdür” sloganı ile hem kadınlar birbirlerine destek oldular hem de erkeklerin kadınlar adına konuşmasının önüne geçmeye çalıştılar.

Üçüncü Dalga Feminizm

20. yüzyılın sonlarında başlayan üçüncü dalga feminizm, ikinci dalganın ortak ezilmişlik vurgusunun aksine kadınlar arasındaki farklılıklara, farklı ezilmişliklere vurgu yapar. Irksal, dini, sınıfsal, etnik bağlam ve cinsel farklılıklar üçüncü dalganın temel özelliğini oluşturmaktadır. Siyah bir kadının beyaz bir kadından, yüksek eğitim almış bir kadının ilköğretim mezunu bir kadından, evli bir kadının bekâr bir kadından farklı toplumsal baskı mekanizmalarına maruz kaldığını savunur.

Birinci ve ikinci dalga feministlerin uğruna mücadele ettiği ayrıcalıklarla doğan üçüncü dalga feministler, ataerkillik kültür, kadına şiddet, kürtaj, taciz, tecavüz gibi mücadele alanlarına sahip çıkmakla birlikte, queer teori, toplumsal cinsiyet rol ve kimliklerinin ortadan kalkması, vejetaryenlik gibi yeni alanlarda da mücadelelerini sürdürmektedirler.

Feminizm İçindeki Temel Gelenekler

Liberal Feminizm

Liberalizmin bireycilik ve eşitlik ilkeleri Birinci Dalga Feminizm hareketlerinin doğmasına etki etmiştir. 17. ve 18. yüzyıllar boyunca kadının eş ve anne olarak evine ait olduğu varsayımı neredeyse evrensel oldu. Kadının kocasının himayesi altında, aileye ait olduğu fikri liberal erkek kuramcılarının ortak düşüncesi idi. Liberal feminizm 17. ve 18. yüzyıllarda kadınlar ve erkekler arasındaki eşitsizliği ortadan kaldırmak için mücadele etmiştir. Liberal feministler şu temel düşünceleri savunmuşlardır: Akla inanç

Kadın ve erkeğin ontolojik olarak özdeş oldukları

Eğitimin hem kadın hem de erkekler için hak olduğu ve kadınların akılcı yeteneklerinin ancak eğitim ile geliştirilebileceği.

Kadın erkek fark etmeksizin her bireyin, akılcı, bağımsız ve onurlu bir aktör olduğu

Doğal haklar doktrininin herkes için geçerli olduğu.

Radikal Feminizm

Kadınların ezilmişliğinden ataerkilliği sorumlu tutan radikal feminist kuramının temelinde beden ve cinselliğe yapılan vurgu bulunmaktadır. Radikal feminizmin ayırt edici özelliği, kadınları tahakküm altına alan ve bu durumdan çıkar sağlayan erkekler olduğunu vurgulamasıdır. Radikal feministler, kadınlar ve erkekler arasındaki biyolojik farklılıklara vurgu yaparlar, buna göre biyolojik bölünme tarihteki en temel unsurlardan birisidir ve sistematik olarak kadınların itaatkârlaştırılmasına kaynaklık etmiştir.

Kültürel Feminizm

Kültürel feministler kadınların ve erkeklerin ontolojik aynılığına inanmazlar, kadınların normatif geleneklerinin ve kültürünün erkeklerden “farklı” olduğunu ve bu farklılığın değişmez olduğunu savunurlar. Öncelikli hedefleri, kapsamlı bir kültürel dönüşüm sağlamaktır. Kültürel feminizmin en önemli özelliği kadını ilgilendiren özellikleri daha üstün görmesidir. Kültürel feministler siyasi haklara önem vermiş ancak bu hakların kazanılmasının tek başına eşitlik yaratacağına inanmamışlardır.

Kültürel feministler genel olarak aile, din ve kadınların ekonomik açıdan bağımsızlığın kazanılması için mücadele vermişlerdir.

Kültürel feminist kuramın altında anaerkil bakış açısı bulunmaktadır. Bu anaerkil toplum, dişil etki ve değerler aracılığıyla yönlendirilen güçlü kadınların toplumdur.

Marksist Feminizm

Marksist feministlere göre, kadınların ezilmişliğinin nedeni üretim biçimleri özellikle de kapitalizmdir. Kadınlar üzerindeki erkek egemenliği, sermayenin emek üzerindeki egemenliğinin bir sonucudur.

Marksist feministler, Marksist kuramın, erkeklerin kamusal alanda ücretli işleri yaparken, kadınların özel alanda ücretsiz işlerden sorumlu olmasını açıklamakta başarısız olduğunu ileri sürerler. Kocalar, eşlerinin ev içi emeklerine el koymaktadır. Çalışma yaşamına katılan kadınlarda işgücü piyasalarında sömürülmektedirler.

Sosyalist Feminizm

Modern toplumlardaki kapitalizm ile ataerkilliğin birbirini karşılıklı destekleyerek kadının ezilmesini sürdürdüğü fikrinden yola çıkan sosyalist feministler hem ataerkilliği hem de kapitalizmi ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdir. Çağdaş sosyalist feministler dört temel noktaya odaklanmışlardır.

Ev içi emek ve bunun kapitalizme katkısı,

Kadınların, üretim tarzları ile doğrudan ilişkileri,

Kadın ve sınıf arasındaki ilişkiler,

Ev ve ailenin ideolojik toplumsallaşmadaki rolü.

Eko Feminizm

Eko feminizm terimi, ekoloji ile feminizmi bir araya getiren bir kavramdır. Eko feminist kuramın temel ilkesi, kadınların egemenlik altına alınmalarıyla doğanın egemenlik altına alınmasının özdeş olduğu yönündedir. Eko feministler, yaşanan çevre krizi için suçlanmayı birincil olarak hak edenin eril merkezli dünya görüşü olduğunu öne sürerler.

Eko feministler, çevre sorunlarını kadın sorunları ve kadınların kurban edilmesi olduğunu savunurlar.

Ataerkillik tarafından kadın ve doğanın ikili sömürüsü eko feminizmin temel mücadele alanını oluşturmaktadır.

Bunların dışında, psikoanalitik feminizm, kesitler arası feminizm, varoluşçu feminizm, lezbiyen feminizm, İslamcı feminizm, postmodern feminizm gibi çok sayıda feminizm türü mevcuttur. Farklı feminist bakış açılarının oluşması, kadının, yaşadığı sorunların türüne göre ayrıışan farklı toplumsal hareket alanlarına yönelmesindedir.

DERS ADI Sosyolojiye Giriş

ÜNİTE ADI Toplumsal Değer, Norm, Kontrol, Sapma ve Suç

ÜNİTE NO 10

YAZAR Prof.Dr. NURGÜN OKTİK

İnsanlığın bilinen tarihinden bu yana bizler bir değişme süreci yaşıyoruz. Bizler içsel ve dışsal değişimler zincirinin birer halkalarını oluşturmaktayız. Dünya için değişimin en hızlı yaşandığı dönem sanayileşmeyle başladı. Teknolojide yaşanan hızlı değişimler yaşamımızı kolaylaştırırken hem de karmaşıktırdı. Sosyolojik incelemenin kapsamı da caddedeki karşılaşmalardan, savaş, terör gibi küresel toplumsal süreçlere yayılarak genişleyen bir halka oluşturdu. Bizlerin bireysel yaşamlarımızla, toplumsal yaşantılarımızın ve dünya ölçeğinde yaşananların nasıl etkileşimde bulunduğunu anlamak ve toplumlararası farklılık ve benzerlikleri keşfetmeye çalışmak ancak sosyolojik bakış açısıyla mümkün olabilir (Giddens, 58).

Bu bölümde toplumsal düzen, toplumsal değer ve norm ile toplumsal bütünleşme kavramlarının anlamları ve sosyoloji için neden önemli oldukları açıklandıktan sonra, toplumsal kontrol, sapma ve suç olgularına bakıldı. Daha sonra bu olguları sosyolojide kimlerin nasıl çalıştıkları irdelenerek yaklaşımlara günümüze kadar açılım sağlandı.

TOPLUMSAL DÜZEN

Sosyolojide belli kurallar doğrultusunda birlikte çalışan ve toplumun sürdürülmesini sağlayan parçalardan söz ederiz. Bunlar toplumsal yapı, kurumlar ve yapının temel sürdürücüsü olan sosyal etkileşimler ve kültürel yapısını oluşturan değer ve norm sistemidir. Toplumsal düzen, bir yapı içinde öğelerin bütüne, bütünün öğelere ve öğelerin birbirlerine göre ilişkilerinin tümüdür. Toplumsal düzen bir devletin belli başlı ilkeleri bakımından yönetimde tuttuğu yoldur. Modernleşmeyle birlikte toplumsal düzen üzerine A. Comte, E. Durkheim ve K. Marx'ın çalışmaları vardır. Sosyolojide toplumsal düzenin nasıl oluştuğu ve nasıl sürdürüldüğü konusu en ilgi çeken konulardandır.

TOPLUMSAL DEĞER

Sözlük anlamı bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü olarak kabul edilen değer kavramı, toplumsal değere olunca bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü olarak açıklanır. Değerler davranışların belirlenmesi sürecinde neyin doğru ya da yanlış olduğunu bizler anlatır ve yol gösterici olurlar. Bir toplumsal yapıda değerler sistemi ödül ve cezanın da temelini oluşturan bir işleve sahiptirler. Yaşlılara otobüste yer vermek, büyük biri gelince ayağı kalkmak, saygı göstermek için el öpmek gibi örnekler olumlu değerlerdir.

TOPLUMSAL NORM

İnsanların belirli olaylar karşısında nasıl davranması gerektiğini belirleyen ve bu belirlenime göre davranmaya zorlayan hukuk ya da ahlak kuralları gibi kurallara toplumsal norm denir. Normlar ve değerler iç içe geçmiş olup değerler oluşmadan normlar olamaz. Değerler bir yerde toplumsal normların oluşmasını sağlarlar. Toplumsal norm kavramı, toplumsal düzenleme, toplumsal denetim ve toplumsal düzenle bağlantılı olarak düşünülmelidir. Aynı zamanda bireyin toplumsal konumuyla da ilişkili olan normlar rol kavramıyla yakından bağlantılıdır.

Sosyal yapıda var olan norm ve değerler bizlere yol gösterici oldukları gibi, bizleri yönlendirip, diğerleriyle bağlayıp, ilişkimizi kolaylaştırırlar. Birbirimiz anlamamızı kolaylaştıran bu yaşam örüntüleri ayrıca birbirimizi anlayıp nasıl tepki vereceğimiz konusunda da ipucu sağlarlar. Bu norm ve değerler ayrıca bizim rollerimizi de belirleyen en önemli öğelerdir.

TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME

Toplumun sürdürülmesi ve yeni katılan üyelerin sosyalizasyon sürecinde topluma uyum sağlayarak tümleşmesi süreci diyebiliriz. Toplumsal bütünleşme olmadan toplum uyumlu olarak sürdürülemez. Temel olarak uyumlu bir toplum için de, toplumsal düzenin korunması ve düzenin sürdürülmesi önemlidir. Toplumsal bütünleşme, modern toplumlarda, benzerliklerden çok birey ve grupların anlamlı bir aradalığı ve sosyal gereksinmelerinin düzenli bir biçimde karşılandığı bir gerçekliktir.

TOPLUMSAL KONTROL

Toplumsal düzenin sürdürülebilmesi ve korunması için toplumun bireyler üzerinde oluşturduğu etkiye toplumsal kontrol adı verilir. Toplumsal kontrol, bir bireyin veya grubun davranışının düzenlendiği

sosyal süreçleri, teknikleri ve stratejileri ifade eder. Düzenin sürdürülmesi için toplumsal bütünlüğün sağlanması gerekir: Bu nedenle bütünlüğün sürdürülebilmesi için kontrol gerekli ve zorunludur.

SAPMA

Sosyolojik olarak bir toplumda var olan norm ve değerlerin yolunda gitmeme veya norm ve değer beklentilerine uymamaktır. Bir eylemin sapma olarak toplum tarafından tanımlanmasıyla sapma oluşur. Bir grup ya da topluma göre sapkın olarak tanımlanan birey, başka bir grup ya da toplumda, kurallara uyan bir birey olarak kabul edilebilir. Sapkınlık toplumda var olan ve çoğunluğun uymaya çalıştığı norm ve değerlerden uzaklaşma ya da reddetme sonucu ortaya çıkar.

SUÇ

Toplumda haksız sayılıp, yazılı-yazısız kurallarla yasaklanan ve yaptırımlara bağlanan davranış ve eyleme suç denmektedir. Bir eylemin suç sayılması o ülkedeki yasalar ve yasaların yaptırımlarıyla ilgilidir. Başka bir suç ve ceza birbirleriyle bağlantılı olup her ülkede yasalar ve suç tanımı aynı değildir. Buradan hareketle bir ülkede neyin suç olduğu neyin olmadığı o ülkedeki ceza yasalarına bağlıdır.

SOSYOLOJİK YAKLAŞIM VE KURAMLARDA SAPMA, SUÇ VE KONTROL

Başlığı altında sosyolojinin ana yaklaşımları olan işlevselci, etkileşimci, çatışmacı, Marksist, feminist yaklaşımlar ve son dönemde ortaya çıkan yaklaşımlara kısaca bakılmıştır.

İşlevselciler suç ve sapmanın kaynağı toplumsal olarak görürken, olumlu bir işleve sahip olan suç ve sapmanın olması sistemin sürdürülebilmesi için gereklidir.

Anomi kelime anlamı olarak kopma, kuralsızlık ya da normsuzluk olarak kabul edilir. Toplumdaki belirsizlik durumlarında bireyin toplumla ilişkisinin koptuğu kuralların işlemediği dönemlerde ortaya çıkar. Sosyolojide anomi kavramını ilk kullanan Emile Durkheim (1895) ve kavramı kuramsallaştıran Robert K. Merton (1938)'dur.

Etkileşimci ve sembolik etkileşimci yaklaşımlar bir davranışın ne zaman sapkın olarak tanımlanır olduğunu ve neden bazı grupların sapkın olarak etiketlenirken (damgalanırken-yaftalanırken) bazılarının etiketlenmediği konusunu araştırırlar.

Goffman stigma üzerine çalışmıştır. Akıl hastaneleri ve cezaevlerindeki insanların nasıl etiketlendiği ve etiketlenmenin ardından yeni sosyal rollerine nasıl uyum sağladıkları konusuna bakan Goffman, Stigma'da (1963) damgalanma deneyimi yaşayan kişilerin analizini yaparken damgayı bireyin toplumda kabul görmesini engelleyen bir değer yitimi olarak açıklar.

Sosyal çatışma kuramları toplumu güç için mücadele eden grupların bütünlüğü olarak kabul ederler. Bu nedenle gücü elinde bulunduranlar tarafından toplumun diğer gruplarını yönetebilmek için yasalar oluşturulmuştur. Sapma ile sosyal eşitsizliği ekonomik alt yapı doğrultusunda açıklayan bu yaklaşım, kimlerin sapkın olduğuna karar verenlerin gücü elinde bulunduranlar olduğunu iddia eder.

MODERN SAPMA VE SUÇ KURAMLARI

Günümüzde dünyanın iletişimle küçülüp teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte sapma ve suç olguları da değişim göstermiştir. Giddens ve Castells globalleşmeyle ortaya çıkan sapma ve suçlu irdelemişlerdir. Özellikle son dönemde bilgi teknolojisindeki gelişmeler uluslararası örgütlü suçları arttırırken siber suç denilen yeni bir sapma ve suç türünü oluşturmuştur.

SOSYAL KONTROL KURAMLARI

Bu kuramı oluşturanlar sapma ve suç kuramlarındaki ana yaklaşımın “insanlar neden suç işler?” sorusuna yönelik olduğunu ancak insanların çoğunun suç işlemediğinden hareketle asıl incelenmesi gereken ana sorunun “insanlar neden suç işlemez” üzerine yoğunlaşılması gerektiği olduğunu altını çizerler.

DERS ADI Sosyoloji Giriş

ÜNİTE ADI Kentleşme ve Göç

ÜNİTE NO 11

YAZAR Prof.Dr. NURGÜN OKTİK

Sanayi devrimi ile birlikte kentlerin biçim ve işlevleri değişmiştir. Bu nedenle sosyoloji, tarih, coğrafya, siyaset, kamu yönetimi, mimarlık, şehir planlama, hukuk ve çevre bilimi gibi birçok bilim alanını içeren çok disiplinli bir çalışma alanı oluşmuştur. Kent ve kentleşme ilişkisi doğrudan bizleri kentin sorunlarına götürürken 19. yüzyıl sosyal bilimcileri kentin sorunlarını kendi kuramları içinde çok değişkenli olarak sorun çözme bağlamında analiz etmişlerdir. Sosyolojide kent sosyolojisi önemli bir çalışma alanıdır ve kent çalışmalarının kuramsal bir temel üzerinden değerlendirilmesi söz konusudur.

Kent Tanımı

Kentler; ekonomik, sosyal, politik faaliyetlerin sürdürüldüğü, nüfus yoğunluğunun fazla olduğu üretim ve tüketimin en yoğun yaşandığı, sınırları belli olsa da genişleme kapasitesine sahip olan, farklılıklardan oluşmuş, ancak kurallara uyum sağlandığında özgürlüklerin yaşanabileceği yerleşim alanlarıdır. Tarihleri çok eskiye gitse de bugün yaşadığımız kentler sanayileşmeyle başlayan süreçte ortaya çıkmışlardır.

Kentlerin Tarihçesi

İlk kentler ayrıca siyasi bir nitelik taşımakta olup iktidar merkezleriydi. Bu kentler sürekli saldırı tehdidi altında varlıklarını sürdürme mücadelesi veriyorlardı.

Pirenne, Ortaçağ kentlerinin tüccarların ticaret yapabilmesi için oluşturulduğunu anlatırken, bir şehrin kurulması için orta sınıf bir nüfus ile komünal bir örgütlenmenin zorunlu olduğunu savunmuştur.

Genellikle kentler sanayi öncesi, sanayi ve modern kentler olarak kategorize edilebilir.

Sanayi öncesi kentlerin hem nüfusu hem de kapladıkları alanlar sınırlıydı. Pazarın kurulduğu, ticaretin gerçekleştiği bu yerleşim alanları savunma amaçlı olarak duvarlarla çevrelenen kentler, ticaret ve ibadet merkezleriydi.

18. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan sanayi kentleri Birleşik Krallık'ta başlayan bir süreç olup, zorunlu göçlerle kırsal yerleşimlerden kasaba ve şehirlere akan göç ve kentleşmenin sonucudur. Modern kentler üzerine çalışan sosyal bilimciler kenti, bir yandan dinamizmin, kültürel yaratıcılığın ve özgürlüğün kaynağı olarak tanımlarken, diğer yandan güvensizliğin, suç, şiddet, yolsuzluk ve yoksulluğun yaşandığı merkezler olarak betimlemişlerdir. Bu dönemde Avrupa'da yaşanan hızlı değişim ve devrim kentleri sanayi kentlerine dönüştürürken kentlerin yapısı günümüz kentlerinin tüm özelliklerini taşımaktaydı.

KENTLEŞME

Tarımsal üretimden daha ileri bir üretim düzeyine geçiş olarak tanımlanan sanayi kentleri tarımın dışında yaşamını sürdüren insanların oluşturduğu bir yapılanmadır. Kentleşme olgusu bir toplumun ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişimlerle oluşur. Bu nedenle sosyolojide kentleşmeyi, ekonomik, toplumsal değişimlerle birlikte açıklamak gereklidir. Kentleşme; sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak kent sayısının artması ve büyümesidir. Kentleşme ile birlikte toplumsal yapıda karmaşık bir örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşmanın oluşmasını kaçınılmaz kılan bir nüfus potansiyeli vardır.

SOSYOLOJİK YAKLAŞIM VE KURAMLARDA KENT VE KENTLEŞME

19. yüzyıl sosyal bilimcileri doğrudan kent üzerine çalışmak yerine kentin sorunlarını kendi kuramları içinde çok değişkenli olarak sorun çözme bağlamında analizler yapmışlardır. Özellikle modern toplumlarda yaşanan kentleşme ve göç sorunları bu kuram ve yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Klasik dönem yaklaşımları genel olarak sanayi toplumuna geçiş sürecindeki toplumsal sorunları kent üzerinden çözümlenmişlerdir. Karl Marx, Friedrich Engels, Ferdinand Tönnies, Emile Durkheim, Georg Simmel, Max Weber gibi sosyal bilimciler kentlerin tarihçesi ve sorunları hakkında çıkarımlarda bulunmuşlardır. Sanayi kentlerini eşitsizlik üzerine kurulmuş çelişkili bir yapı olarak tanımlayan Marx, modern tarihin kırın kentleşmesi tarihi olduğunu iddia ediyordu. Engels'in İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu adlı eseri kentte yaşayan işçi sınıfının durumunu yansıtan önemli çalışmalardan biridir. Emile Durkheim, kentleri farklılıklar üzerine kurulmuş düzenler olarak kabul ederken kentlerdeki karmaşık işbölümünün düzeni sağlayacağını ileri sürüyordu. Max Weber, kent için "bir

kale, bir pazar, kendine ait bir mahkeme ve hiç değilse özerk bir hukuk, ilgili bir birlik biçimi ve en azından kısmi bir özerklik ve kendi kendini yönetebilme ve sonuçta seçilmelerinde şehir sakinlerinin katılımının gerçekleştiği yetkililerce yönetilme” zorunluluğundan söz eder. Ferdinand Tönnies, insan yaşamının yere göre yapısını irdelerken köy topluluklarını cemaat, şehir toplumlarını ise cemiyet olarak kabul eder. George Simmel’e göre, kentlerdeki nüfus yoğunluğu topluluk duygusunu yok etmiş, bireyin anonimliğinin özgünlüğü kalmamış ve bireyin bilinci de anonim hale gelmiştir. Bu nedenle bireylerin mekâna bağlılığı yerinden sökülmüştür.

Chicago Okulu

Bu okulun çalışmaları, Chicago kentinin hızlı büyümesi ile birlikte yaşadığı sorunları anlamak, sınıflamak ve çözmek üzerinedir. Okulun araştırma alanı ve laboratuvarı Chicago kenti olmuştur. Bu okulun temellerini atanlar 1920’lerden 1940’lara kadar Chicago Üniversitesi’nde çalışan Robert E. Park, Louis Wirth, Ernest Burgess ve Homer Hoyt’dur. Chicago Okulunu önemli kılan kent çözümlerinde kullanılan ekolojik yaklaşım ile Wirth tarafında geliştirilen “bir yaşam biçimi olarak kentlilik” kavramıdır.

GÜNÜMÜZDE KULLANILAN KENT YAKLAŞIMLARI

Kent ve kentte yaşamla ilgili çalışmalar son dönemde, kentli olmak ve kentte yaşamın ekonomik ve politik değişim ve dönüşümlerle bağlantılı olarak ele alınması gerektiği konusundadır. Bu çalışmalarda öncü olan bilim insanları Henry Lefebvre, Richard Sennett, David Harvey ve Manuel Castells olarak sıralanabilir.

Henry Lefebvre

Lefebvre’ye göre, mekân toplumsal bir üründür ve her üretim biçimi kendi mekânını üretmektedir. Kent mekânının kendini tekrar üretmesi toplumun üretimi açısından önemlidir. Ancak, kent mekânı üretimin yanı sıra sermaye için bir rant aracıdır. Mekânın kendisi alınır-satılır bir rant aracı ve metaya dönüştürülmüştür.

Richard Sennett

Sennett, kenti, yabancıların bir araya geldikleri insani bir yerleşim yeri olarak tanımlar. Kent, geniş bir yerleşim alanı, farklılaşmış yoğun bir nüfus, ekonomik piyasa ve mübadele (nüfusun birbiriyle ilişkisini sağlar) ile oluşmuş bir bütünlüktür.

Manuel Castells

Kent sosyolojinin başlı başına bir araştırma nesnesidir. Castells açısından kent ortak tüketim alanı olup emeğin yeniden üretildiği mekândır. Kent sistemi tüketim aracılığıyla emeğin yeniden üretilmesi sürecinin bir parçasıdır. Ortak tüketim devlet ve resmi kurumlar aracılığıyla sağlanır.

David Harvey

Harvey, serbest piyasa ekonomisinin kıt kaynakların etkin dağıtımını sağladığını, yaratılmış mekân olan kentsel alanların kıtlığının ise toplumsal olarak yapay olarak belirlendiğini iddia eder. Yapay olarak sonradan üretilen bu kentsel alan kıtlığı ancak toplumsal olarak denetlenmiş kentsel arazilerin özel mülk olmaktan çıkarılması ve toplumsal olarak denetlenen bir konut üretim sektörü ile mümkün olabileceğini iddia eder.

KENTLEŞME SORUNLARI İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Kentsel Ayrışma

Kentsel ayrışma toplumsal ayrışmanın mekânsal temsilidir. Marcuse’a göre, toplumsal ayrışma temelinde, bir grubun diğer bir grubu dışlamasıyla oluşur. Dışlama, kentlerde mekânsal veya sosyo-ekonomik düzeyde olabilir.

Soylulaştırma

Soylulaştırma kavramı ilk kez Britanyalı kent sosyoloğu Ruth Glass tarafından kullanılmıştır. Soylulaştırma, eskimiş ve yıpranmış olan eski kent içi alanlarındaki yeni bir sınıfsal mekânsal ayrışma olarak kavramlaştırılır.

Kentsel Dönüşüm

Kentsel dönüşüm tüm toplumlarda görülebilen fiziksel ve toplumsal sonuçları olan önemli bir olgudur. Batı kentlerinde kent merkezlerinin önem kazanması ve kent arazisinin değer kazanması sonucunda, bu bölgeler devletin öncülüğü ve özel sektörün girişimi ile dönüşmekte ve bu süreç yeniden yapılandırma, canlandırma, yenileme, yeniden geliştirme, tasfiye, ıslah, iyileştirme gibi kavramlarla tanımlanmaktadır.

GÖÇ

Göç ve kentleşme birbirinden ayrılmaz iki önemli olgudur. Özellikle globalleşme ile birlikte işin ve daha rahat yaşamın olduğu kentler ve gelişmiş ülkelere doğru yoğun bir göç dalgası oluşmuştur.

Göç, işin yoğun olduğu ya da emeğe gereksinim duyulan yerlere doğru oluşan bir toplumsal hareketliliklerdir. Böylece pazar ekonomisini, çalışma dinamiklerini, şirketler arası ve uluslararası ilişkileri, toplumların gelişmişlik düzeylerini, mekânları, küçük yerleşim birimlerinden devasa metropollere kadar tüm dünyayı bir değişim ve dönüşüme sürüklemiştir.

DERS ADI Sosyolojiye Giriş

ÜNİTE ADI Kırsal Sosyoloji: Köy ve Tarım

ÜNİTE NO 12

YAZAR Doç.Dr. MEHMET TAYANÇ

Kırsal Sosyolojinin Alanı ve Temel Sorunları

Modern sosyoloji anlayışı tüm alanlarda olduğu gibi kırsal sosyoloji çalışmalarında da kendini göstermiştir. Daha çok kent, mekân veya gündelik yaşam gibi konulara doğru yaşanan yönelim, kır sosyolojisinin geri planda kalmasına sebep olmuştur. Bu yüzden kırsal alan sosyolojisi birçok noktada geri planda kalmıştır. Son dönemde yaşanan toplumsal kırılmalar ve artan gıda ihtiyacı, kırın yeniden önem kazanmasına sebep olmuş, bu da kır sosyolojine yönelimi beraberinde getirmiştir. Bunun dışında tüm dünyada ortaya çıkan sağlıklı gıda sorunu, tarım sorunu gibi durumlar kırsal sosyolojinin yeniden gündeme gelmesini sağlamıştır. Kırsal sosyoloji kentsel olmayanın dışında kalan tüm olguları incelemektedir.

İlk olarak Tönnies'in yapmış olduğu cemaat (gemeinschaft) ile cemiyet/toplum (gesellschaft) arasında yapmış olduğu toplum sınıflandırmasında kırsal sosyolojinin izlerini görmek mümkündür.

Kırsal Sosyolojinin Kısa Tarihi

Her ne kadar sanayi ile birlikte kırsal sosyoloji çalışmaları Avrupa'da başlamış olsa da ilk çalışma örnekleri Amerika'da görülmüştür. 1890 ile 1920'li yıllar arasında Amerika'da yaşanan sosyoekonomik problemler bu alanda çalışmaların yapılmasının temel sebebi olarak gösterilmektedir. İlk çalışmalar 1908 yılında başlamış ve 1920 sonrasında hız kazanmıştır. İlerleyen yıllarda ise Zimmerman, Sorokin ve Bertrand gibi isimler kırsal sosyoloji alanında yaptıkları çalışmalarda alana katkı sağlamışlardır. Türkiye'de köye yönelik sosyolojik ilgi 1918 yılında Meslek-i İctimai Cemiyeti'nin kurulmasıyla başlamıştır. Osmanlı Devleti'nin yıkılması, yaşanan dünya savaşları ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması gibi süreçler, kırsal sosyolojiye yönelik çalışmaların yapılmamasında temel sebep olarak gösterilmektedir. Ayrıca oluşan siyasi şartlar, sosyal yaşamı etkilediği gibi akademik hayatı da olumsuz manada etkilemiştir. Mehmet Ali Şevki'nin köy sosyolojisi alanı içinde değerlendirilebilecek "Memleketi Tanıma Yolu" ve "Kurna Köyü Monografisi" Türkiye'de kırsal alana dönük ilk çalışmalar olarak gösterilmektedir.

Kırsal Sosyolojide Temel Kavramlar: Kırsal Alan, Köy ve Köylülük

Kırsal alan: Ekonomik etkinliklerin ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığa dayandığı, birincil ilişkilerin daha yaygın olduğu, gelenek ve göreneklere bağlılığın daha ön planda olduğu, toplumsal gelişmelerinin göreceli olarak daha yavaş olduğu kırsal bölge olarak tanımlanmaktadır.

Kır toplumlarında dayanışma, aile, gelenek ve din çok önemli bir yer tutmaktadır. Homojen bir yapıda olup, ilişkiler gelenekseldir.

Köy: Sosyal, ekonomik, kültürel, demografik ve coğrafi bakımdan kentten ayrılan nüfus yoğunluğu düşük olan, tarım ve hayvancılık gibi üretim araçlarına sahip olan yerleşimler şeklinde açıklanmaktadır.

Köylülük: Köyde yaşayan, geçimini çoğunlukla tarım ve hayvancılık ile sağlayan sınıfa verilen isimdir. Üyelerinin hepsi aynı koşullar altında yaşamakta ve birbiriyle gerçek ilişkilerle birleşmemiş bu grubu temsil etmektedir. Sosyolojik olarak köylü kavramı belirli bir yaşam tarzını ifade etse de, daha çok bir sosyal sınıfa oluşturmaktadır.

Türkiye'de Köy ve Kırsal Yapıda Dönüşümü

Her şeyin hızlı bir şekilde dönüşüm yaşadığı günümüzde kırsal alanın da değişmesi kaçınılmazdır.

Yaşanan toplumsal değişimler köylerin değişimini hızlandırmıştır. Sanayi Devrimi ile başlayan kırdan kente göç, kırsalın dönüşümünü beraberinde getirmiştir. Tarımda yaşanan makineleşme ve uygulanan politikalar da bu değişimi hızlandırmıştır. Son dönemde kırsal nüfusta ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) içinde tarımın payında ciddi düşüşlerin yaşanması söz konusu değişimi göstermektedir.

Mevcut veriler, Türkiye'nin tarımsal üretici bir ülke olmaktan hızla uzaklaştığını ortaya koymaktadır. Neoliberal küreselleşme sürecinde Türkiye'de tarımsal politikalar yeniden yapılandırılmış ve küreselleşmiş tarım piyasalarına uyum sağlanma amaçlanmıştır. Buna bağlı olarak Türkiye'de kırsal alan ve köy hızlı bir dönüşüm geçirmektedir.

Kırsal Sosyolojinin Mihenk Taşları: Tarım ve Hayvancılık

Kırsal sosyolojinin araştırdığı konular arasında tarım ve hayvancılık önemli bir yer tutmaktadır. Tarımın zafiyete uğraması beraberinde kırsal sosyolojinin de sonunu getirecektir.

Kırsalda Sosyo-Kültürel Yapı: Ağalık, Őeyhlik ve Göçebelik

Kırsal alanda kentte olduğundan farklı bir sosyal yapı mevcuttur. Göçebe yaşam tarzı binlerce yıldır kırsal alanda sosyal yapılaşmanın önemli bir göstergesidir. Dünyanın birçok noktasında varlıklarına rastlanılan göçebelere Türkiye'nin de belli bölgelerinde rastlamak mümkündür. Özellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde, Toroslar'da ve Kaz Dağı'nda bu yaşam Őeklini sürdürmeye devam eden küçük gruplar mevcuttur. Kent ve köy gibi yerleşimlerin göçebe grupların yerleşmesi ile olduğu düşüncesi kırsal sosyoloji alanında göçebeliliğin önemli bir analiz unsuru olmasını sağlamıştır.

Kırsalda yaşayan bireylerin karar alma süreçlerinde farklı dinamikler etkili olmaktadır. Bunlardan en dikkat çeken olgular ise aşiret, ağalık ve Őeyhliktir. Aşiret yapısının tarihsel geçmişine bakıldığında modern devlet öncesi bir yapılanma olduğu ve çeşitli Őekillerle günümüze kadar varlığını devam ettirdiği görölmektedir.

Ortadoğu coğrafyasının büyük bir bölümünde karşılaştığımız aşiret, ağalık gibi yapılar, Türkiye'nin de belli bölgelerinde varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Özellikle ülkenin doğu ve güney kısımlarında sıkça karşılaştığımız bu toplumsal unsurlar, halen kırsal alanın önemli bir unsuru olarak betimlenmektedir. Bu yüzden bu oluşumlar kırsal sosyoloji için ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle Türkiye'nin doğu ve güney kısımlarında sıkça karşılaştığımız bu toplumsal unsurlar, geçirdikleri büyük dönüşüme rağmen, halen kırsal dokunun önemli birer parçası olmayı sürdürmektedir. Kentsel alanlarda izine rastlanmayan bu yapılar, kırsal alanın kentsel alandan ne düzeyde ayrıştığını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Bu kurumsal yapıların sıkı aile ve akrabalık ilişkilerini barındırması, kırsal alanın ve kırsal alanda geçerli olan toplumsal ilişkilerin anlaşılması bakımından son derece önemlidir.

DERS ADI Sosyolojiye Giriş

ÜNİTE ADI Beden, Tıp, Sağlık ve Toplum

ÜNİTE NO 13

YAZAR Prof.Dr. BİRGÜL KOÇAK OKSEV

BEDEN TIP SAĞLIK VE TOPLUM

Bu ünite de beden, tıp ve sağlıkla ilgili konular toplumla ilişkili olarak ele alınmıştır. Sağlık sosyolojisinin kapsamı ve gelişimi, sağlığa ilişkin sosyoloji alanındaki teorik yaklaşımlar, sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan eşitsizliklerin sebepleri, beden ile toplum, tüketim kültürü ve toplumsal cinsiyet arasındaki bağıntılar ve son olarak engellilik olgusu bu ünitenin ele aldığı temel konulardır.

1.Sağlık Sosyolojisinin Kapsamı ve Gelişimi

Sağlık sosyolojisi sağlığın sosyal faktörlerle olan ilişkisinin anlaşılması üzerine gelişmiş bir alandır. Sağlık ve hastalığın sosyal sebepleriyle ilgilenir. İnsanların sağlık çalışanlarıyla olan etkileşimleri ve sosyal davranışları, sağlık kurumlarının toplumsal işlevleri, sağlık hizmetlerinin insanlara nasıl dağıtıldığı gibi konuları ele alır.

Sağlık ve Hastalık

Tıbbi açıdan bakılırsa sağlık biyolojik bir olgudur. Canlı varlıklarda çeşitli nedenlerle sağlığın bozulması ise hastalık olarak tanımlanır. Hastalık genellikle organlarda, sinir sisteminde, bilişsel ya da zihinsel kapasitede ortaya çıkan bir işlev bozukluğu olarak görülebilir. Bununla birlikte, tıbbi anlamda hastalık evrensel bir olgu iken, hastalığın algılanışı ve tedavi yöntemleri toplumdan topluma farklılık gösterir. Kültürler neyin sağlıklı, neyin normal olduğuna ilişkin kabulleri bakımından da birbirlerinden ayrılırlar.

Toplumlar arasında sağlık ve hastalığa bakış açısı ile tedavi yöntemlerinin çeşitlenmesinin dışında, karşılaşılan hastalık riskleri de toplumsal yapıya bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Benzer şekilde aynı toplum içinde farklı gruplarda da sağlık durumları açısından önemli farklılıklar görülmektedir. Özetle diyebiliriz ki, sağlık sadece biyolojik bir durum olarak tıbbin konusu değil, aksine pek çok sosyal, kültürel, politik ve ekonomik faktörden de etkilenmektedir.

Biyomedikal model ve alternatif tıp ikilemi

Yaklaşık son iki yüzyıldır, aklın ve bilimin dünyaya ilişkin geleneksel ve dinsel açıklamalar karşısında kazandığı zaferle biyomedikal sağlık modeli gelişmiş ve tıba egemen olmuştur. Bu model modern toplumlarda olgunlaşmış ve onların bir özelliği haline gelmiştir.

Biyomedikal model üç temel varsayım üzerine kurulmuştur: Hastalık bedende meydana gelen ve bedeni normal işleyişinden uzaklaştıran bir bozulmadır. Zihin ve beden birbirinden ayrı olarak tedavi edilebilir.

Bununla birlikte, biyomedikal model, günümüzde giderek daha fazla sorgulanır hale gelmiştir.

Herbalizm, osteopati, homeopati, akupunktur, aromaterapi (fitoterapi) vb. pek çok alternatif tıp uygulamaları giderek yaygınlaşmaktadır.

Sağlık Sosyolojisinin Tarihsel Gelişimi

Tıp, sosyolojinin kurucuları tarafından görmezden gelinen bir alandı. Tekil örnekler olarak Frederick Engels İngiliz işçi sınıfının kötü sağlık koşullarını kapitalizmle ilişkilendirmiş, Emil Durkheim ise Avrupa'da 1897 yılındaki intihar oranlarını analiz etmişti. Buna karşın ne Durkheim, Marx, Weber, ne de diğer büyük klasik sosyoloji kuramcıları ne tıbbın toplum içindeki rolüyle ne de sağlıkla ilişkili sosyal davranışla doğrudan ilgilendiler. Bu sebeple tıp sosyolojisi ya da medikal sosyoloji olarak da bilinen sağlık sosyolojisi sosyolojide bir çalışma alanı olarak 1940'ların sonlarına kadar ortaya çıkmadı ve 1960'lı yıllara kadar da önemli bir gelişme göstermedi.

Sağlık sosyolojisi terimi ilk defa 1894'te Charles McIntyre tarafından sosyal faktörlerin sağlıktaki önemini konu alan Sağlık Sosyolojisi Çalışmalarının Önemi başlıklı makalesinde kullanılmıştır.

Sosyolojik bakış açısıyla ortaya konan ilk çalışma 1927'de Bernhard Stern'in Tıbbi Gelişimde Sosyal Faktörler başlıklı makalesidir.

Sağlık sosyolojisi özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde bir uzmanlık alanı olarak gelişmeye başlamıştır. Sosyolojide işlevselci yaklaşımın öncüsü Talcott Parsons'un 1951'de yayımlanan Sosyal Sistem başlıklı kitabı ise sağlık sosyolojisinin teorik alt yapısını oluşturmuştur (Okay, 2019: 43).

Sağlık Sosyolojisinde Başlıca Kuramsal Yaklaşımlar

İşlevselci yaklaşım ve Hasta Rolü

Bu yaklaşıma göre sağlık toplumsal işleyişin sürekliliği için önemli unsurlardan biri olarak görülür. Hastalık ise toplumsal düzeni bozan, normalden sapmaya işaret eden bir durumdur ve bu nedenle çözülmesi gereken bir sorundur. Bu yaklaşımıyla işlevselcilik, daha önce sözü edilen biyomedikal (ya da tıbbi) modelin de teorik zeminini oluşturmuştur.

Hasta rolü Talcott Parsons tarafından geliştirilmiş bir kavramdır. Ona göre sağlık, bireylerin rollerini yerine getirmeleri için gereklidir. Hastalık toplumsal süreçlerin akışını bozar, çünkü hasta insan toplumdaki sıradan görevlerini yerine getiremez hale gelir ve verimliliği azalır. Hasta kişiler sadece iş yaşamındaki sorumluluklarını yerine getirememekle kalmaz, ailesinde veya yakın sosyal çevresinde bulunan insanların yaşamlarını da olumsuz yönde etkiler.

Parsons'un hasta rolü kavramı toplumsal cinsiyet, ırk, sınıf gibi toplumsal etkenleri göz ardı ettiği için eleştirilmiştir.

Çatışmacı yaklaşım

Çatışmacı yaklaşım, sağlık ve hastalığı kapitalizmle ilişkilendirerek açıklar. Bu yaklaşıma göre modern tıp ve sağlık sistemi kapitalizmin etkisi altındadır ve bu sistem geniş ölçüde etkisiz, aşırı pahalı ve ileri derecede eşitsizdir. Bu yaklaşıma göre hastalığın ortaya çıkışında ve sosyal düzendeki dağılımında en önemli faktör toplumda üretilen ekonomik değerdir. Kapitalist toplumlarda sermaye sahipleri sağlık hizmetlerini üstlenip bu alana yatırım yaparak çalışan sınıfı kontrol altına almaktadır.

Toplumsal inşacı yaklaşım ve tıbbileştirme

Tıbbileştirme, önceden tıbbın alanına girmeyen bir konunun sonradan bir uzmanlık alanının içerisine dahil edilerek tedavisi gereken bir hastalık olarak tanımlanmasıdır.

Toplumsal inşacı yaklaşıma göre, neyin hastalık sayılıp sayılmayacağı toplumsal değer yargılarıyla ilgilidir. Tıbbileştirme kavramı da hastalığa ilişkin anlayışların değişmesini ifade eder.

Sembolik etkileşimcilik

Sembolik etkileşimcilik yüz yüze etkileşimlerin ortaya çıkardığı sembolik anlamlara odaklanır. Sağlık sosyolojisi açısından ise insanların sağlığa ve hastalığa verdikleri anlamla, hasta-doktor etkileşimiyle ve hasta olduklarında yaşadıkları duruma ne tepki verdikleriyle ilgilenir.

Etiketleme kuramı

Etiketleme kuramı açısından sapkın davranış, çoğunluğun standart kültürel normlara uymayan davranışları sapkın olarak etiketlemesiyle ortaya çıkar. Etiketleme teorisinin öncü ismi Howard Becker'dir.

Damga kuramı

Damga kavramı Erving Goffman tarafından Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar başlıklı çalışmasında tanımlanmıştır. Buna göre kimi hastalık ya da fiziksel engellilik durumları, eşcinsellik, alkol ya da uyuşturucu bağımlılığı gibi kişisel özellikler, ırk, din ve ulusa aidiyetle ilgili kimliğe dayalı özellikler damgalamaya yani ayrımcılığa maruz kalırlar. Goffman damgalanmış insanlar ve normal insanlar arasındaki etkileşime odaklanır.

Feminist yaklaşım

Feministler sağlık konusunu toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlikler açısından ele alırlar. Kadınların erkeklerden daha yoksul olması, bütçeyi yönetme konusunda söz sahibi olmaması, sağlık hizmetlerine erişimde kimi zaman erkeklerden izin alınması, erken yaşta evlilik ve gebelik, fiziksel, cinsel ve duygusal şiddete maruz kalma gibi nedenlerle kadınların sağlık açısından daha fazla risk altında olduğunu vurgularlar.

2. Neoliberal Sistemde Sağlık ve Eşitsizlik

Dünya üzerinde hem ülkeler arasında hem de aynı ülkede farklı bölgeler ve sınıflar arasında sağlığa sahip olma ve sağlık hizmetlerine erişim açısından eşitsizlikler söz konusudur.

Sağlığın Sosyal Belirleyicileri

Sağlığın sosyal belirleyicileri, bireylerin, grupların ve genel olarak toplumların sağlık düzeylerinin birbirinden farklılaşmasına neden olan faktörlerdir. Dünya Sağlık Örgütü'nün sınıflamasına göre (2011) beş tür belirleyici faktör vardır: yaş, cinsiyet gibi bireysel özellikler; işsizlik, yoksulluk, sınıfsal konum gibi sosyoekonomik belirleyiciler; yaşanan yerleşim yerinin özellikleri ve kültürel yapısıyla ilgili çevresel faktörler; yaşam tarzıyla ilgili belirleyiciler ve ulaşım, sosyal hizmet erişim ve eğitimle ilgili belirleyiciler.

Eğitim düzeyi, gelir, mesleki özellikler ile ırk ve etnik grup özellikleri sağlık üzerinde etkisi olan faktörlerdir.

Neoliberal Sağlık Politikaları ve Eşitsizlik: Covid-19 Pandemisi

Covid-19 pandemisi sağlıkta eşitsizlik konusunu hiç olmadığı kadar yoğun biçimde toplumsal gündeme getirmiştir. Pandemi mevcut sağlık sistemlerinin yeterliliğini tartışmaya açmıştır.

Son otuz yıllık dönemde neoliberal politikaların sağlık alanına taşınmasıyla sağlığın metalaşması söz konusu olmuştur. Sağlığın metalaşması, sağlığın parayla alınıp satılan bir mal haline gelmesini ve daha iyi sağlığa kavuşmak için daha fazla tıbbi hizmet satın almayı ifade eder. Ancak pandemi toplum sağlığının neoliberal piyasanın işleyiş kurallarına terk edilemeyeceğini ve kamu sağlığını korumaya

yönelik önlemlerin alınmasını gerektiğini göstermiştir.

Özellikle sosyal, sınıfsal, etnik, bölgesel, cinsiyete ve yaşa dayalı eşitsizlikler, toplumsal destek ve dayanışma zayıflığı, sosyal damgalama/etiketleme tutumları, yoksunluk, güvencesizlik ve yalnızlaşma gibi fenomenler daha fazla görünürlük kazanmıştır (Özcan, 2021).

3. Beden ve Sağlık

Bedenlerimiz toplumsal hayatın dışında sadece biyolojik ya da fiziksel bir varlık değildir. Beden, toplumsal deneyimlerden etkilendiği ölçüde ait olunan grupların norm ve değerlerinden etkilenir. Hızlı sanayileşme ve ulus devletlerin ortaya çıkışıyla birlikte insanlar birer yurttaş olarak ulusal gücü ve serveti arttırmaya yarayan ve bu yüzden izlenip düzene sokulması gereken büyük bir kaynak haline gelmiştir.

Devlet bu süreçte nüfus sayımları yapmaya başlamış, doğum ve ölüm oranları, ortalama yaşam süresi gibi pek çok istatistik bilgi toplanmaya başlamıştır.

Michel Foucault bu süreçte insan bedeninin devlet tarafından disiplin altına alınması ve düzenlenmesi olgusuna dikkat çekmiştir.

Biyopolitika

Michel Foucault 18. yüzyıldan itibaren yönetim pratiğinin insan bedeninin terbiye edilmesi ve çoğalma, doğum, ölüm, sağlık durumu, yaşam süresi gibi biyolojik süreçlerin denetim altına alınması yönünde bir takım mekanizmalar oluşturmasına biyopolitika adını vermiştir.

Sağlıklı Yaşam İdeolojisi, Cinsiyet ve Bedenin Düzenlenmesi

Günümüzde sağlıklı beden ve yaşam modelinin dışında yer almak olumsuz bir durum olarak resmedilir. İnsan bedeni piyasa ekonomisinin çalışma koşulları içinde daha fazla üretken kılınmak istenir. Sağlıklı yaşam bu koşullara ayak uydurabilmek için insan bedenine yönelik bir dayatma olarak karşımıza çıkar. Şişmanlık, hantallık normdan sapma ve bir anormallik olarak görülür.

Medya ve popüler kültür özellikle kadın bedeni üzerinden beden algısını yönlendirmektedir. Kadınların erkeklere göre daha fazla oranda görünüşleriyle değerlendirmekte ve bu nedenle zayıflık yüceltilmektedir. toplumlar ilişkilerin toplumsal cinsiyete dayalı yapılanmasının beden sağlığı ve politikası üzerinde etkileri vardır.

4.Engellilik ve Toplum

Engellilik, sosyolojik bir kavramdır ve sakatlığı olan kişilerin toplumsal düzende dikkate alınmamasını, genelin katıldığı toplumsal faaliyetlerden dışlanmalarını ve dolayısıyla içine düşürüldükleri dezavantajlı durumu ifade eder.

Dünya nüfusunun % 15'i engellidir ve engelli nüfusun %80'i gelişmekte olan ülkelerde yaşamaktadır. Engelli bireyler toplumda en fazla ayrımcılığa ve sosyal dışlanmaya uğrayan dezavantajlı gruplardan biridir. Bu ayrımcılık ve damgalama engelliliğin türüne göre de değişmektedir.

Tıbbi Modelden Sosyal Modele Geçiş

Modern öncesi dönemde engellilik toplumsal düzenin doğal bir parçasıydı. Doğa bilimlerinin gelişmesi, bilimsel düşüncenin egemenlik kazanmasıyla birlikte, sakatlık olgusu tıbbi bir sorun haline geldi. Biyomedikal/tıbbi modelin gelişimiyle engelli bireylerin yaşamında eskiden başat rol oynayan aile merkezli sistemden uzaklaşmış, buna karşılık doktorlar, eğitimciler ve bakıcılar gibi uzmanlar sakatlığı olan kişilerin hayatında otorite sahibi olmaya başlamışlardır.

deyişle tıbbi modele göre engellilik toplumsal normalin dışında, patolojik, “çürük” olmak ve işlevsizlik demektir. Engelli birey trajik, kötü ve istenmeyen bir durum içinde görülür.

Sakatlığı olan insanların yaşadıkları sorunların kendi özelliklerinden kaynaklandığı düşüncesine karşı gelen sosyal model ise bu kişilerin toplumsal sistem tarafından engellenmişlikleri üzerinde durur.

Engellilerin karşısına çıkarılan ve toplumla bütünleşmelerini önleyen toplumsal engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Sosyal model engelli bireyler hakkındaki önyargılar ve klişeler, çalışma hayatının esnek olmayan yapısı, bilgiye erişimde sınırlılıklar, erişilemez binalar, taşıma araçları vb gibi engelli bireylerin gündelik yaşama katılmalarını ve sosyal etkileşimde bulunmalarını önleyen olguları ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.

DERS ADI Sosyolojiye Giriş

ÜNİTE ADI Gündelik Hayatın Sosyolojisi

ÜNİTE NO 14

YAZAR Doç.Dr. FATMA GAYE GÖKALP YILMAZ

GÜNDELİK HAYATIN SOSYOLOJİSİ

Gündelik hayatın aslında toplumsal hayatın yani büyük resmin içerisinde gerçekleşen küçük, sıradan ama bütünü oluşturmasında merkezi rol oynayan olaylar bütünü olarak kabul edilmesi bu alt disiplinin temel dayanak noktasını oluşturmaktadır. Bu nedenle, basit ve sıradan görünen olayların ardına dair mikro çözümlenmeleri inşa edebilmek, klasik ve ana akım sosyolojinin bütüncül ve büyük anlatılarına yeni bir yaklaşımı inşa etmiştir. Bu yaklaşım doğrultusunda, sosyoloji disiplininin 1970'lerden itibaren ivme kazanan bir alt dalı olarak gündelik hayat sosyolojisi sosyal düzen, düzensizlik, sosyal değişim, birey ve toplum arasındaki yapı-özne ilişkilerinin yansımalarını içermektedir. Dolayısıyla hem kuramsal hem de kavramsal olarak birçok alanda gündelik hayat sosyolojisine dair tartışmaları görmek mümkündür. Örneğin, boş zaman aktiviteleri, yeme-içme, sağlık, hane içi dekorasyonu ve alışveriş gibi konular gündelik hayat sosyolojisinde incelenen alanlar olabilmektedir. Gündelik hayatta insanların yapıp ettiği hemen her şey aslında bir toplumsal ilişki ve etkileşim sonucunda ortaya konulmakta ve bu sayede gündelik hayatta yer alan mikro eylemler büyük toplumsal ilişkilerin yansımaları olarak değerlendirilebilmektedir. Kentte, işyerinde, yaşam alanlarında insanların gerçekleştirdikleri ve her gün yeniden ürettikleri pratikler toplumsal hayatın sergilendiği alanlardır ve bu alanlar gündelik hayatın icra edildiği uzamların daha geniş bir biçimde ipuçlarını barındırdığını ortaya koymaktadır. Ayrıca, sıradan bireyi çepeçevre saran gündelik hayat kültürünü, ev içerisinde aile içerisinde ya da dahil olduğu farklı topluluklarda etnisite, cinsiyet, yaş ya da teknolojinin kullanımı bağlamında gözlemlemek mümkündür. Bu nedenle, gündelik hayatı kavrayabilmenin ve anlayabilmenin bir diğer yolu da aktivitelere ya da kavramların inşa süreçlerine değinmekle mümkün olabilir.

Henri Lefebvre ve Modern Dünyada Güncelik Hayat

Fransız sosyal bilimci Henri Lefebvre, gündelik hayat sosyolojisine önemli katkıları olan bir felsefeci ve sosyologdur. 1947 yılında basılan Modern Dünyada Gündelik Hayat eseri, gündelik hayat sosyolojisi çalışmalarında öncü eserlerdendir. Gündelik hayatı incelerken eleştirel bir çözümlenmeyi öne çıkarır ve kapitalizmin eleştirisini gündelik hayatın anlamlandırılma sürecinin merkezine koyar.

Sembolik Etkileşimcilik ve Dramaturji

Sembolik etkileşimcilik tamamen bireysel ve öznel anlama ve yoruma dayalı olması nedeniyle, öngörülemez ve karmaşık kabul edilir ve bu açıdan eleştirilir ancak bu yaklaşımın önemli iddialarından biri bu öngörülemez sosyal hayat ve anlamların kendi içerisinde bir düzeni vardır ve bu öngörülemezlik aslında kendi içinde bir sistemin varlığına işaret eder. Sembolik etkileşimcilik ve bu yaklaşımı benimseyen sosyal bilimciler de insanların aktif ve etkin varlıklar olarak kabul edilmeleri gerektiği düşüncesini savunur.

Bu bağlamda Erving Goffman da sıradan insana odaklanır ve sıradan insanın ürettiği davranışları gündelik hayat bağlamında ele alır. Öncüsü olduğu Dramaturji Kuramını inşa ettiği Gündelik Hayatta Benliğin Sunumu eserinde, insan davranışını, rolleri ve toplumsal hayatı inceler ve bir tiyatro sahnesinde sergilenen rollerle ilişkili bir yaklaşımı ortaya koyar. Goffman'ın üzerinde durduğu “izlenim yönetimi” dramaturji için temel kavramlardan biridir. İzlenim yönetimi ile bireyler başkalarının kendilerine dair izlenimlerini kontrol edebilir, değiştirebilir ve yönetebilir. Dolayısıyla, bireyin nasıl algılanmak istediğine dair bir izlenimi yaratma sürecine ilişkin sergilenen roller bu kuramda esastır. Bu noktada Ön Bölge ve Arka Bölge kavramlarını kullanan Goffman'a göre gündelik hayatta sergilenen tüm eylemleri bireyler, kendilerini toplumsal düzlemde daha iyi sunabilmek ve daha iyi izlenim yaratabilmek için bilinçli bir biçimde icra ederler.

Fenomenoloji ve Etnometodoloji

Temelde eleştirel bir felsefi yaklaşım olarak fenomenoloji, klasik sosyolojide egemen olan bireyin davranışlarının toplum tarafından belirlenir ve birey edilgendir yaklaşımına karşıt olarak bireyin aktif bir biçimde kendi dünyasının kontrolünü ele alıp kendi toplumsal ilişkilerini ve dünyasını yaratabileceğini iddia eder. Fenomenolojiye göre, insan bilinci olan ve kendi gücüne dayanarak dünyasını yaratabilecek bir yetidedir. İnsan kendi düşünme kapasitesi ve amaçları doğrultusunda kendi

davranışlarını belirler, şekillendirir ve uyarlar. Dolayısıyla, davranışların belirlenmesinde toplumsal yapı tarafından belirlenmesi ve insanın edilgen bir pozisyonda ele alınması fenomenolojinin karşı durduğu önemli noktalar. Fenomenolojiye göre, insanlar toplum içinde yaşarken toplumsal hayatı inşa ederler ve bu inşa sürecinde belirleyici olan insanın kendi seçimleridir. Bireyin etkileşimleri toplumsal hayatı mümkün kılar.

Etnometodoloji, gündelik hayat içerisinde olduğu şekliyle sıradan ve rutin ve hatta “normal” olanın yıkılması ve sorgulanması anlamına gelmektedir. Örneğin otobüse binerken sıraya girmek, yine otobüste bir yaşlı ya da hamile insana yer vermek gibi sağ duyu bilgisi gerektiren ve rutin kabul edilen eylemler yerine tam tersi davranışlar sergilendiğinde, diğer bireylerin bu farklılaşan durumlara yine kendi anlam dünyaları aracılığıyla yorumlar katarak anlamlandırdıkları, açıklamalar getirdikleri belirlenir.

Michel de Certeau ve Sıradan Bireyin Yaratıcılıkları

Sıradan bireyin toplumsal alanda sahip olamadığı iktidar kaynaklarına rağmen kendisini var edebilmesinin yollarını bulabilmesi, Certeau sosyolojisinin temel inceleme konusu olmaktadır. Bu bağlamda, Certeau, stratejiler ve taktikler kavramsallaştırmalarıyla, gündelik hayat sosyolojisine önemli iki kavram eklemektedir. Kentel’in tanımlamasına göre, stratejiler, herhangi bir küçük toplumsal birimde, çalışma alanında, ya da tüm toplumda meşruiyeti bir biçimde kabul edilen bir “ iktidar alanının” (fabrika sahipliği, kurum yöneticisi olmak, devlet ve devlet yönetimi anlamında iktidara sahip olmak) mülkiyetinden alan eylemlerdir (Kentel, 2011: 4). Stratejiler bu anlamda özellikle iktidarın devamını sağlayabilecek yeni söylemler geliştirip, iktidara tabi olanları kontrol edebilme ve iktidarın sürekli olarak yeniden üretilmesini ve devamlılığını sağlamayı amaçlar (Gökalp Yılmaz, 2018: 26). Bu bakımdan, stratejiler iktidara ya da iktidar kaynaklarına sahip olanların, otoritelerinin devamlılığını sağlayabilmek adına oluşturdukları düzenlemeler olarak da tanımlanabilir. Taktikler ise, stratejilerin tam karşısında, sıradan ve iktidara sahip olmayanların manevra alanlarını ve eylemlerini tanımlamak için kullanılan bir kavramsallaştırma.